

MİLLÎ MÜCADELE'YE KATKISI BAĞLAMINDA TARİHİ VE GÜNCEL FONKSİYONLARIYLA HÂTÛNİYE TEKKESİ

Hatuniye Lodge with its Historical and Current Functions in the Context of its
Contribution on the Turkish War of Independence

Nuran ÇETİN

Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Zonguldak, Türkiye.

Assoc. Prof., Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Division of Sufism, Zonguldak, Türkiye.

nuran.cetin@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5763-9815

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13 Şubat / February 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 12 Haziran / June 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2025

Cilt / Volume: 27 **Sayfa/Pages:** 177-222

Atıf / Citation: Çetin, Nuran. "Millî Mücadele'ye Katkısı Bağlamında Tarihi ve Güncel Fonksiyonlarıyla Hâtûniye Tekkesi [Hatuniye Lodge with its Historical and Current Functions in the Context of its Contribution on the Turkish War of Independence]". Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER] 27 (Haziran / June 2025): 177-222

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1639050>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Nuran ÇETİN**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Osmanlı toplum hayatının önemli kurumları arasındaki tekkeler; tarihî zenginliği, kültürel birikimi, geçmişten bugüne gelen mimarî yapısı, sahip olduğu fonksiyonları ve yaptığı faaliyetleriyle üzerinde durulması gereken bir sahayı teşkil etmektedir. Bu bağlamda tekkeler, kuruluşlarından itibaren kardeşlik, hoşgörü, birlik, beraberlik temelinde her sınıftan insanın kaynaşmasını sağlamış; mütevazı yapılarında düzenledikleri zikir meclisleriyle, imân, ibadet, ahlâk boyutunda muhabbet eksenli sürdürdükleri ilmî-irfânî ders ve sohbet ortamlarıyla toplumsal hayatın vazgeçilmez dinamik unsurları arasında yer almıştır. Fethedilen bölgelerin kalıcı olarak yurt edinilmesinde önemli rol oynayan tekkeler, zor zamanlarda vatan savunmasında öne çıkmıştır. Bu tekkelerden biri de Eyüpsultan'da Millî Mücadele'nin merkezi olan Hâtûniye Tekkesi'dir. Hâtûniye Tekkesi, günümüzde yenilenen müstemilâtıyla, geçmiş bugüne taşıyan hazîresindeki mezar taşı kitâbeleriyle İstanbul'un sayılı dergâhlarından biridir. Gizlice silâh sevkiyatı yaparak, Millî Mücadele'ye verdiği destekle adını duyuran tekke, tarihî süreçte bir ilim yuvası anlamında dönemin mesnevîhânesi olarak da ünlenmiştir. Bu makalede Millî Mücadele'deki katkılarıyla tanınan, hazîresinde pek çok önemli ismi barındıran, Kâdirî, Nakşî, Mevlevî usûl ve âyinlerine ev sahipliği yapan, *Mesnevî* derslerinin icrâsıyla İstanbul'da Mevlevî kültürünün gelişmesini sağlayan Hâtûniye Tekkesi, ulaşılabilen kaynak ve belgeler ışığında incelenmiştir. Hâtûniye Tekkesi'nin geçmişten bugüne gelen serüvenini ve toplumsal hayata katkısını tanıma gayesiyle ele alınan bu makale, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hâtûniye Tekkesi'nin inşası, anılagelen isimleri, bulunduğu konumu, tarikat faaliyetleri, âyin günü, Millî Mücadele'deki rolü, dergâha hizmet eden postnişînler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise söz konusu tekkenin hazîresi, müstemilâtı, bugünkü durumu tetkik edilmiştir. Diğer taraftan adı geçen dergâhın hazîresindeki mezar taşları, günümüzdeki konumuyla ele alındığı için hazîre kısmı tekkenin güncel fonksiyonları başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında hem literatür hem saha incelemesi yapılmış ve Hâtûniye Tekkesi'nin güncel durumu yerinde gözlemlenmiştir. Tekkenin güncel fotoğrafları çekilmiş ve mezar taşı kitâbeleri incelenmiştir. Tekkenin fizikî değişiklikleri hakkında ilgililerden bilgi alınmış, bununla birlikte İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde tekkenin eski hâline dair araştırma yapılmıştır. Ayrıca Eyüpsultan Belediyesi'nden tekkenin önceki yıllara dair fotoğrafları temin edilmiştir. Eyüpsultan'da tarihî birikimin ve tabii güzelliklerin bulunduğu mevkide bulunan Hâtûniye Tekkesi; Kurtuluş Savaşı'ndaki stratejik önemiyle, Hüsâmeddin Efendi gibi iyi yetişmiş meşâyih'in faaliyetleriyle, yüklendiği fonksiyonlar gereği farklı isimlerle anılmasıyla, devrine ışık tutan çok sayıda mezar taşı kitâbesiyle, toplumun ilmî, irfânî, edebî hayatına katkı sunan hizmetleriyle İstanbul'un önemli tekkelerinden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tekke, Vatan Savunması, Millî Mücadele, Hâtûniye Tekkesi.

Abstract

Lodges were among the important institutions of Ottoman social life and today lodges constitute a field that should be focused on with their historical richness, cultural accumulation, architectural structure from the past to the present, their functions and their activities. In this context, the lodges have ensured the integration of people from all classes based on brotherhood, tolerance, unity and togetherness since their

establishment. In addition, they have become one of the indispensable dynamic elements of social life with the dhikr assemblies organized in their modest structures and the scientific-wisdom lessons and conversation environments they have maintained based on love in terms of faith, worship and morality. Lodges not only played an important role in making conquered regions permanent homes, but also stood out in defending the homeland in difficult times. One of these is the Hatuniye Lodge, which was the centre of the Turkish War of Independence in Eyupsultan. The renewed annexes and the gravestone inscriptions in the graveyard that carry the past to the present make Hatuniye Lodge one of the few convents in Istanbul. Known for supporting the Turkish War of Independence by secretly shipping weapons, this lodge was also famous as the *mathnawikhāna* of the period in the sense of a science centre throughout history. In this article, Hatuniye Lodge, which stands out with its contributions to the Turkish War of Independence, hosts many important names in its grave, hosts Qādirī, Naqshbandī, Mawlawī procedures and ceremonies, and enables the development of Mawlawī culture in Istanbul with the performance of *Mathnawī* lessons, is examined in the light of accessible sources and documents. This study was conducted with the aim of recognizing the development of Hatuniye Lodge from past to present and its contribution to society and consists of two parts. In the first part, the construction of Hatuniye Lodge, its known names, its location, activities of the order, its ritual day, its role in the Turkish War of Independence, and the shaykhs serving the lodge were examined. In the second part, the graveyard, outbuildings and current situation of the lodge were examined. In addition, since the gravestones in the graveyard of the lodge were examined with their current location, the graveyard section was evaluated under the title of the current functions of the lodge. As part of the present study, both literature and field studies were conducted, and the current status of the Hatuniye Lodge was observed on site. Current photographs of the lodge were taken and tombstone inscriptions were examined. Information was obtained from the relevant parties regarding the physical changes in the lodge. In addition, research was conducted on the old state of the lodge in the Directorate of the Istanbul No. 1 Regional Board for the Protection of Cultural Heritage Archive. Subsequently, photographs of the lodge from previous years were obtained from the Eyupsultan Municipality. Hatuniye Lodge is located in Eyupsultan, where historical heritage and natural beauties meet and with its strategic importance in the Turkish War of Independence, the activities of well-educated shaykhs such as Husameddin Efendi, being known by different names due to the functions it undertook, numerous tombstone inscriptions that shed light on its era, and its services contributing to the scientific, intellectual and literary life of the society, it has become one of the important lodges of Istanbul.

Keywords: Sufism, Lodge, Homeland Defence, Turkish War of Independence, Hatuniye Lodge.

Giriş

Tekke, mektep, medrese, câmi, hazîre gibi yapılarla mânevî dokunun kendine özgün perspektifte şekillendiği Eyüpsultan, mânâ zemininde İstanbul'u dünya kenti yapan müstesna bir semttir. Burayı müstesna kılan unsurların başında toplumu dinî, ilmî, irfânî, ahlâkî yönden besleyen

kurumlar gelmektedir. Fethin öne çıkan semtini âdeta bir ağ gibi ören yaygınlığıyla, yaşayış ve düşünce bakımından geniş kitleleri etkileyen dinamik yapısıyla tekkeler, bahsi geçen kurumlar arasında özel bir yere sahiptir.

Eyüpsultan'da yoğunluğuyla dikkat çeken tekkeler, tarikat faaliyetlerinin yanı sıra ilim, kültür, sanat, edebiyat vb. alanlarda Osmanlı toplum hayatında müessir olmuştur. Diğer taraftan tekkeler; şâir, edib, müellif, hattat, sanatkâr, bestekâr, mûsikîşinas ve ârif şahsiyetlere ev sahipliği yaparak toplumun gündelik hayatını yakından etkilemiştir. Öte yandan gayretli, samimî dervişler eliyle bu kurumlar, kendilerine başvuranların âdeta dert ortağı olmuştur. Rütbe ve şöhret farkının gözetilmediği, her sınıftan insanın rahatlıkla gidebildiği, gönül kaynaşmasının esas olduğu bu müesseseler, toplumda demokratik ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bir başka ifadeyle hür düşünce, serbest tefekkür, tenkid şuurunun gelişmesine tekkeler mühim katkı sunmuştur. Nitekim toplumda sert davranış ve düşünceleri yumuşatmak, Hakk'a giden yolları kolaylaştırmak, dervişlerin önde gelen gayeleri arasında olmuştur.¹

Kuruluşundan itibaren ilmî-irfânî kültürel faaliyetlerle gündeme gelen Hâtûniye Tekkesi, tüm fonksiyonlarının yer aldığı geniş kapsamlı bir çalışmaya konu edilmemiştir. Söz konusu tekkenin unsurlarının fotoğraflar eşliğinde ve ilgili kaynaklar çerçevesinde üzerinde durulması bakımından bu makale, böyle bir boşluğu dolduracak nitelikte kaleme alınmıştır.

Hâtûniye Tekkesi'nin geçmişten bugüne gelen sürecini, Millî Mücadele'deki gayretlerini, tasavvufî hizmetlerdeki rolünü, toplumsal hayata katkılarını anlama gayesiyle ele alınan bu makale iki bölümden müteşekkil olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde Hâtûniye Tekkesi'nin inşâsı, anılagelen isimleri, bulunduğu konumu, etkili olan tarikatları, âyin günü, müessir olan postnişînleri, zor zamanlarda vatanın kurtuluşu için üstendiği hizmetleri gibi konular üzerinde durulmuştur.

Hâtûniye Tekkesi'nin bazı şeyhleri hakkında kaynaklarda yeterli

¹ Cemaladdin Server Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü* (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2003), 174-181.

bilgiye ulaşamaması sebebiyle, ilgili postnişinler hakkındaki bilgilere makalede kısaca yer verilmiştir. Öte yandan Selim Sırrî Efendi (öl. 1227/1812), Hasan Hüsâmeddin Efendi (öl. 1280/1863), Mustafa Vahyî Efendi (öl. 1295/1878) gibi meşâyih ise tespit edilen malûmât çerçevesinde daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise tekkenin hazîresi, müştemilâtı, bugünkü durumu detaylarıyla tetkik edilmiştir. Öte yandan bahse konu dergâhın hazîresindeki mezar taşları günümüzdeki hâliyle incelendiği için hazîre kısmı, dergâhın güncel fonksiyonları başlığı altında değerlendirilmiştir.

Bilindiği üzere tekkenin müştemilâtı zaman içinde yapılan birtakım onarım ve tadilata ilişkin süreçlerle değişikliğe uğramaktadır. Aynı şekilde mezar taşı kitâbeleri de zamanla kırılarak ya da başka yerlere taşınarak kaybolma riskine maruz kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu tekkenin hazîresinde yer alan mezar şâhidelerinin güncel durumunun kayda geçirilmesi, dergâhın tarihiyle ilgili tespitler açısından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla Hâtûniye Tekkesi'ne dair mezar taşı kitâbeleri, yapılan saha çalışmasıyla makaleye dâhil edilmiştir. Öte yandan mezkûr dergâhın avlusunda çok sayıda istiflenmiş kırık mezar taşları olduğu müşâhede edilmiştir. Alan uzmanlarının yapacağı çalışmalarla ilgili mezar taşlarının tekkeye aitliğinin tespiti gerektiği için istiflenmiş kitâbelerin muhtevâsına bu makalede yer verilememiştir.

1. Tarihî Fonksiyonlarıyla Hâtûniye Tekkesi

1.1. Hâtûniye Tekkesi'nin İnşası, İsmi ve Konumu

Kuruluşuna dair detaylı bilgilere ulaşamayan Hâtûniye Tekkesi, Kâdiriyye tarikatına mensup “Çakmak Şeyh” adıyla tanınan Mehmed Efendi'nin mürîdi Hasan Efendi (öl. 1166/1753) tarafından 18. yüzyılda tesis edilmiştir. 19. asrın birinci yarısında takriben 1805-1840 yılları arasında tamamen harap durumda kalan mezkûr tekke, aynı yüzyılın ortalarında Nakşî şeyhi ve mesnevîhânlığı ile meşhur Hasan Hüsâmeddin Efendi'nin (öl. 1280/1863) öncülüğünde 1258/1842 yılında yeniden ihyâ edilmiştir. Dolayısıyla adı geçen şeyh, dergâhın ikinci bânisi olarak kabul

edilmiştir.² Diğer taraftan Hasan Hüsâmeddin Efendi'nin 1258/1842 tarihli vakfiyesi ile tekkenin işleyişine dair esaslar kayıt altına alınmıştır.³

Fotoğraf 1: Hâtûniye Tekkesi'nin yeni hâli.

Fotoğraf 2: Hâtûniye Tekkesi'nin en eski hâli.⁴

Geçmişten bugüne Hâtûniye Tekkesi'nin isimlerine bakıldığında, daha çok burayı ihyâ edenlerin adıyla anıldığı görülmektedir. Nitekim mezkûr tekke kuruluşundan bugüne “Hoca Hüsam Dergâhı”, “Hüsâmeddin Efendi Dergâhı”, “Selim Efendi Dergâhı”, “Hasan Hüsâmeddin Efendi Dergâhı”, “Hoca Hüsâmeddin Efendi Dergâhı”, “Çakmak Hasan Efen-

² H. Fahrünnisa Ensârî Kara, *İstanbul Metropoliten Alan Gelişme Sürecinde Bir Dinî, Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 115; M. Baha Tanman, “Hatuniye Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Ankara: Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 4/20.

³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Vakıf Defteri* 581/1. 113 sahife, 120 sıra kayıtlı, 16 Şevval 1258 tarihli vakfiyede ilgili esaslar zikredilmiştir.

⁴ Eyüpsultan Belediyesi Arşivi.

di Dergâhı", "Kadınlar Tekkesi", "Mesnevîhâne", "Hâtûnî Tekkesi",⁵ "Hâtûniye Tekkesi" gibi muhtelif isimlerle anılagelmıştır.⁶

Kaynaklarda "Hâtûniye" ya da "Kadınlar" tekkesi olarak zikredilmesi hasebiyle söz konusu dergâhın, kadınlara hitap eden yönünün olabileceği akla gelmektedir. Fakat bahse konu tekkede kadınların, daha fazla müessir ya da mukim olduğu hususunda referans alınabilecek herhangi bir arşiv belgesi şu ana kadar tespit edilememiştir. Buradan hareketle *Heşt Bihişt* adlı te'lifi ile meşhur olan, Osmanlı'nın müellif, şâir, hattat, siyaset adamı İdrîs-i Bitlisî'nin (öl. 926/1520)⁷ hanımı Zeynep Hâtûn'un yaptırdığı câmiye⁸ yakınlığı sebebiyle mezkûr tekkenin adının "Hâtûniye" olması ihtimâl dâhilinde gözükmektedir.

Hâtûniye Tekkesi'nin, mensuplarının çoğunun kadınlardan müteşekkil olduğu, yaşlı ve kimsesiz hanımlar için âdeta bir tür "huzurevi" fonksiyonu üstlendiği gibi mevzulardan bahsedilmektedir.⁹ Bu konudaki nakiller, sadece zikredilen söylemlerden ibaret olup detaylar hakkında şu ana kadar herhangi bir kesin bilgiye ulaşılamamıştır.

Hâtûniye Tekkesi konumu itibarıyla Eyüpsultan'da İdris Köşkü mevkiinde, Hüsam Efendi Sokağı'nda, Gümüşsuyu Caddesi üzerinde yer almaktadır. Oldukça geniş bir arazi üzerine konumlanan tekke 44 pafta, 29 ada, 10 parselde¹⁰ manzarası ve mesire sahasıyla ünlü İdris Köşkü

⁵ Ahmed Nezih Galitekin, "Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri", *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003), 525.

⁶ Tekkenin isimleri hakkında bk. Günay Kut & Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname", *Varia Turcica* 9 (1987), 218; Emin Efendi, *Menakıb-ı kethüdazade el-Hâc Mehmed Arif Efendi, Osmanlı Hayatından Kesitler*, haz. Hasan Gürkan & Hür Mahmut Yücer (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 441, nr. 24; Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hânakahlar Hakkında 1199/1784 Tarihli Önemli Bir Vesika", *Vakıflar Dergisi* 13 (1981), 587; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi* (İstanbul: Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, 1993), 1/12; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: 19. Yüzyıl* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 275; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları* (İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 2007), 37.

⁷ İdrîs-i Bitlisî Osmanlı'nın önemli ilim adamları arasında yer alır. Bk. Abdulkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/485-488; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, sad. A. Fikri Yavuz & İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınları, ts.), 3/68-69.

⁸ Hüseyin Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'* (İstanbul, y.y. 1281), 262-263.

⁹ Tanman, "Hatuniye Tekkesi", 4/20.

¹⁰ Devletin resmi yazışma kayıtlarında tekkenin alanı bu şekilde belirtilmektedir. Ayrıca bk. E. Demirel İşli, *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu* (İstanbul: Yıldız Teknik

mevkiinden Bübülderesi'ne inen yamaç üzerinde bulunmaktadır.¹¹ Geçmişte bu bölgede ahşap evler, servi ağaçları, mezarlıklar ve bazı hayır kurumlarına ait yapılar yer almakta idi. Fakat zamanla bunlar yerini apartmanlara bırakmıştır. Yeni binaların inşâsıyla ahşap yapılar, mezarlık ve yeşil alanlar büyük ölçüde yok edilmiştir.¹²

Hâtûniye Tekkesi'nin arazisi aslında zikredilen ölçümlerden çok daha fazla idi. Dergâhta vekâleten vazife yapan Nazmi Ceylân Efendi (öl. 1991), tekkenin alanının Bübüldere mevkiinden Pierre Loti Tepesi/İdrîs-i Bitlisî Tepesi'ne kadar uzanan dört ya da beş dönüme sahip geniş bir arazi üzerinde kurulu olduğunu belirtir. Bununla birlikte o, Kurtuluş Savaşı'nda fedakârlığıyla adını duyuran tekkenin arazisinin parça parça satıldığını, etrafına apartman bloklar yapıldığını dile getirir. Hatta bazı konutların, âlim ve âriflerin mezarları üzerine binâ edildiğini söyler.¹³ Bugünkü şekliyle Hâtûniye Tekkesi'nin, Bübüldere mevkiine uzanan kısımları mevcut değildir. Bahse konu tekke, günümüzde Gümüşsuyu Caddesi ve Pierre Loti Tepesi/İdrîs-i Bitlisî Tepesi'ne bakan alan üzerinde bulunmaktadır.

1.2. Hâtûniye Tekkesi'nin Tarîkat Faaliyetleri ve Âyin Günü

Hâtûniye Dergâhı, postnişîni Seyyid Hasan Efendi'nin Kâdirî müntesibi olmasıyla 18. yüzyılın ilk yarısında tekkede Kâdirîlik temsil edilirken, Şeyh Selîm Sırrî Efendi (öl. 1227/1812) döneminde ise tarîkat faaliyetleri Nakşîliğe intikâl etmiştir. 19. asırda “Mesnevîhân-ı şehîr” unvanlı Şeyh Hâce Hasan Hüsameddin Efendi döneminde (1812-1864) ise ilgili dergâh, devrinin bir tür mesnevîhânesi (Mesnevî okulu) mâhiyetinde faaliyet göstermiştir.¹⁴ Adı geçen zâtın dikkat çeken tarîkat icrâsıyla Nakşî ve

Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 69.

¹¹ İşli, İstanbul Tekkeleri Mimarisi, 69; Özdamar, *Dersââdet Dergâhları*, 37; Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/12; Tanman, “Hatuniye Tekkesi”, 4/20; Kara, *İstanbul Metropolitan Alan*, 116.

¹² Kara, *İstanbul Metropolitan Alan*, 116.

¹³ Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler* (İstanbul: Sebil Yayınevi, 2007), 306-307.

¹⁴ Kara, *İstanbul Metropolitan Alan*, 115-116; M. Baha Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1990), 223; Tanman, “Hatuniye Tekkesi”, 4/20.

Mevlevî geleneğe ait öğeler uzun yıllar söz konusu tekkede bir arada yaşatılmıştır.

İstanbul'da 19. yüzyılda Nakşî tekkelerinde “Mesnevî” okutma usûlünün gündeme geldiği malûmdur. Hâtûniye Tekkesi'nde böyle bir uygulamanın temeline bakıldığında, bunun dolaylı müessirinin Şeyh Mehmed Emîn Kerkükî Efendi (öl. 1228/1813) olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere adı geçen zât, Nakşî icâzetli olduğu hâlde, Emîniye Dergâhı'nda Mevlânâ'nın “Mesnevî”sini okutmuştur. Öte yandan Şeyh Mehmed Emîn Efendi, Hüsâmeddin Efendi başta olmak üzere Selim Efendi, Mustafa Vahyî Efendi gibi Hâtûniye Tekkesi'nin önde gelen meşâyihî üzerinde “Mesnevî” tadrîsi ve ilmî-irfânî birikimiyle etkili olmuş bir şahsiyettir. Dolayısıyla Hüsâmeddin Efendi'nin, müridlerine “Mesnevî” okutma geleneğinin şeyhi Mehmed Efendi'den intikâl ettiği görülmektedir.¹⁵

Hâtûniye Tekkesi'nin âyin günleriyle ilgili olarak 1256/1840 tarihli müellifi bilinmeyen *Âsitâne* adlı risâlede, “Karılar Tekkesi” adıyla bahsedilmiş olup İdris Köşkü'nde bulunduğu, Nakşî ağırlıklı olduğu, pazartesi günleri âyin yapıldığı zikredilmiştir.¹⁶ Celvetî şeyhi Bandırmalizâde Ahmed Münib Üsküdârî (1858-1918) tarafından sistematik tarzda kaleme alınan, 1307/1890 tarihli âyin günlerine göre tekkelerin tasnif edildiği “Mecmûa-i Tekâyâ”da ise dergâhın İdris Köşkü mevkiinde yer aldığı, Hâce Hüsam Efendi Tekkesi adıyla bilindiği nakledilmiştir. Ayrıca Nakşîliğe mensup tekkenin şeyhinin Âgâh Efendi olduğu ve pazartesi günleri âyin icrâsı tertip edildiği belirtilmiştir.¹⁷ Diğer kaynaklarda da bahse konu tekkenin zikir günü pazartesi olarak verilmiştir.¹⁸

Hem zikir icrâsına hem de muhtelif tadrîs faaliyetlerine ev sahipliği yapan tekkenin mescid-tevhidhâne kısmı, sonraki süreçte tamamen

¹⁵ Hasan Basri Öcalan, “Mehmed Emîn Kerkükî ve Emîniyye Dergâhı Vakfıyesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/34 (2018), 220.

¹⁶ *Âsitâne-i aliyyede ve bilâd-ı selâsede kâin el'an mevcûd muhterik olmuş tekkelerin isim ve şöhretleri ve mukâbele-i şerîfe günleri beyân olunur* (İstanbul: Matbaa-i Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye, 1256), 8.

¹⁷ Ahmed Münib Üsküdârî, *Mecmû'a-i tekâyâ* (İstanbul: Alem Matbaası, 1307), 9.

¹⁸ Reşad Ekrem Koçu, “Dergâhlar”, *İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Koçu Yayınları, 1966), 8/4481; Özdamar, *Dersâadet Dergâhları*, 37; Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/15.

ortadan kalkmıştır.¹⁹ Diğer taraftan İstanbul'daki tekkelerin yerleri, âyin günleri, harâb ve mamûr durumda olup olmadığının nakledildiği 1337/1919 tarihli “Rehber-i Tekâyâ”da Hâtûniye Dergâhı'nın Nakşibendî tarikatına mensup ve mamûr durmada bulunduğu, cumartesi günleri âyin yapıldığı belirtilmiştir.²⁰ Buradan hareketle Hâtûniye Tekkesi'nin kuruluşu itibarıyla Kâdirî, sonrasında Nakşî meşâyih eliyle yönetilmiş olması ihtimâl dâhilindedir. Bilindiği üzere Nakşîlik'te hâfî, Kâdirîlik'te ise cehrî zikir usûlünün uygulanması hasebiyle söz konusu tekkede her iki âyin türünün tertip edildiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda zikredilen ilgili izâhlar çerçevesinde önceleri pazartesi olan dergâhın âyin gününün, sonraki yıllarda cumartesi olarak değiştirildiği görülmektedir.

Hâtûniye Tekkesi'nde ikâmet eden dervişlerin sayısına bakıldığında, Dâhiliye Nezâretinin 1301/1883 tarihli kaydına göre yedi erkek ile dört kadın tarafından buranın mesken olarak kullandığı anlaşılmaktadır.²¹ Bu belgede 11 kişinin, bir başka arşiv belgesinde ise söz konusu tekkede kalan 12 kişi için 250 kuruşun dergâha takdim edildiği bilgisi yer almaktadır.²² Bu çerçevede dergâhta yaklaşık 10 ila 15 arasında yatılı kalan derviş olduğu nakledilmektedir. Bir başka belgede ise tekkenin sâkinleri 5 kişi olarak zikredilmekte olup ilgili kayda dair malûmât şöyle yer almaktadır:

İdrisköşkü civârında Tarikat-ı Nakşiyye'den Hâtûnî Tekyesi

¹⁹ 18.09.2005- 25.09.2005 tarihleri arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Projeler Daire Başkanlığı Tarihî Çevreyi Koruma Müdürlüğü başta olmak üzere diğer yetkili birimlerin denetiminde yapılan kazılarda tekkenin mescidine ait bir miktar kırmızı hamurlu seramik parçaları bulunmuştur. Bk. İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arkeolojik Araştırma ve Tespitler 06.07.2005 Tarihli Tutanağı.

²⁰ Erzurumlu Yeşilzâde M. Sâlih, *Rehber-i tekâyâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 01035M-04), 16. Ayrıca Yeşilzâde (1872-1954) söz konusu eserde, Sâdeddin Efendi'nin hizmet ettiği Eyüpsultan'da Bülbülderesi mevkiinde yer alan Evlice Baba Dergâhı'nın mamûr durumda, çarşamba günleri âyin yapılan Kâdirî tekkesi olduğunu zikretmiştir. Yeşilzâde, *Rehber-i tekâyâ* (Tırnovalı, 01035M-04), 6.

²¹ Cahit Telci, “İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik”, *50. Yıl Atatürkçülük Armağanı* (İzmir: Akademi Kitabevi, 1994), 203.

²² “Devletlü, inâyetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri, devlet ve ikbâl ile sağ olsun.” ifadeleriyle başlayan belgede Eyüpsultan'da İdris Köşkü adlı mahalde Çakmak Hasan Zâviyesi'nde (Burada Hâtûniye Dergâhı'ndan “Çakmak Hasan Efendi Tekkesi” olarak zikredilmiştir. Malûm olduğu üzere Çakmak Hasan, Hâtûniye Tekkesi'ni ilk ihyâ eden Hasan Kâdirî Efendi'nin müşşididir. Bu zât aynı zamanda Haskan'ın ifadesiyle Fevzi Çakmak'ın dedesidir.) ilgili belgede tekkedeki “on iki nefer dervişân” için iki yüz elli kuruş tahsisattan bahsedilmiştir. Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkâf*, 643/32412.

1. Postnişîni Mehmed Rızâeddîn Efendi b. Mustafa. Âsitâneli, mevlûdü 1262/1845-46.

2. Şeyh-i sâni es-Seyyid Hasan Hüsnî Efendi b. Mustafa. Âsitâneli, mevlûdü 1265/1848.

3. Derviş Mehmed Necib Efendi b. Ahmed. Âsitâneli, mevlûdü 1257/1841.

4. Derviş Mehmed Tefvîk Efendi b. Alî. Âsitâneli, mevlûdü 1259/1843.

5. Derviş Hüseyin b. Mustafa. Harputlu. Mevlûdü 1264/1847.²³

Bu belgede ismi geçen zevâta dair kaynaklarda ayrıntılı malûmâta ulaşılamamıştır. Fakat 1800'lü yıllardaki tekkenin dervişlerinin belirlenmesi açısından ilgili vesîka önem arz etmektedir.

1.3. Hâtûniye Tekkesi'nin Millî Mücadele'de Vatan Savunmasına Katkısı

Millî Mücadele'nin kazanılmasında, fizikî planda hayata geçirilen gayretlerin yanı sıra mânâ cihetindeki hizmetlerin de etkili olduğu bilinmektedir. İstiklâl Savaşı'nın mânevî cephesi üzerinde yapılan birtakım çalışmalar olmakla birlikte yeterli değildir. Meselâ, Ömer Yılmaz tarafından kaleme alınan "Anadolu Millî Mücadele Hareketine Tekke ve Tarikat Şeyhlerinin Katkıları" adlı makale bu kapsamda bir çalışma olması hasebiyle önemlidir.²⁴

Vatan ve milletin bekâsının sıkıntıda olduğu Millî Mücadele yıllarında ölümü, doğum gecesi yani Hakk'a kavuşma müjdesi kabul eden dervişler, cephede ve cephe gerisinde en ön saflarda yer almışlardır. Çünkü

²³ Ahmed Nezih Galitekin, "İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukû'at-ı Defteri", *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003), 333.

²⁴ İlgili makalede, "Millî Mücadele'de bir diğer etkin tekke Eyüp Hâtûniye Dergâhı'dır. Dergâh şeyhi Cemal Öğüt (öl. 1966) Müdafâ-i Milliye teşkilatlarının çalışmalarını çok gizli yürütmüş, etraftaki bir Rum'un bunu sezmesini bildiği hâlde görevini sürdürmüştür. Zafer sonrası Cemal Öğüt'e İstanbul milletvekilliği teklif edilmiş, "Ben vatanım için çalıştım, vazife istemem." diyerek bu teklifi reddetmiştir." Bk. Ömer Yılmaz, "Anadolu Millî Mücadele Hareketine Tekke ve Tarikat Şeyhlerinin Katkıları", *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 4/2 (Aralık 2020), 156. Bu ifadelerde Cumhuriyet dönemi din âlimi Cemâl Öğüt'ten Hâtûniye Tekkesi şeyhi olarak bahsedilmiştir. Hâlbuki adı geçen zât, Hâtûniye Dergâhı'nda postnişîn olmamıştır. Makalede referans verilen Recep Çelik de mezkûr şahsı Hâtûniye Tekkesi şeyhi olarak zikretmiştir ki, bu bilgi hatalıdır. Bk. Recep Çelik, *Millî Mücadele Günlerinde Din Adamları* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017), 81-82.

sûfiler, millî ve mânevî değerlerin ancak şanla dalgalanan bayrağın tüm vatan sathında hâkim olmasıyla yaşanabileceği düşüncesinde idi. Bu bağlamda sûfiler, vatan olmadan dinin sağlıklı yaşanamayacağından hareketle, Millî Mücadele'ye gönüllü olarak katılmışlar, sıkıntılı süreçte büyük fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Cemal Kutay'ın ifadesiyle, Millî Mücadele'de din adamları, kurtuluş cephesinin en ön saflarında yer almışlar, ülke istiklâl kavuşamazsa ne minârelerde ezan sesi ne de câmilerde tekbirin duyulacağını vatandaşlara onlar anlatmışlardır.²⁵

Millî Mücadele'nin mânevî boyutu, Sivas Kongresi kararları kapsamında ele alınmış, bu kritik sürece câmi ve mescidler de dâhil edilmiştir. Bu çerçevede millî ordunun gizlice kurulması, köy ve mahallelerde şeyh, imâm, müezzinlerden müteşekkil gönüllü kişiler eliyle çalışmaların ivedilikle yürütülmesi, câmi ve mescidlere ya da buralara yakın yerlere gizlemek sûretiyle silâh ve cephanenin acilen Anadolu'ya gönderilmesi gibi konular Sivas Kongresi'nde öne çıkan kararlar arasında olmuştur.²⁶

Yapılan çalışmalarda tekke mensuplarının, vatanın işgalden kurtarılması çalışmalarına iştirâk ederek fiilen Millî Mücadele'nin safına katıldıkları bilinmektedir. Nitekim Hâtûniye Tekkesi de Sivas Kongresi kararları çerçevesinde çalışmalarına başlamış, bu konuda gayret ve desteğini ortaya koymuştur. Genel olarak Hâtûniye Tekkesi'nin tarihine bakıldığında, ilmî, tasavvufî, kültürel faaliyetlerinin yanı sıra Millî Mücadele'deki hizmetleriyle de tanındığı görülmektedir. Malûm olduğu üzere Hâtûniye Tekkesi, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda, Anadolu'ya askerî teçhizat sevkiyatı yapan "Mim Mim" adlı gizli cemiyetin şubesi olarak Eyüpsultan'da mühim hizmetlerde bulunmuştur. Nitekim dergâhın şeyhi Nazmi Ceylân Efendi, İstanbul'da silâh kaçırma faaliyetini yürüten "Mim Mim Grubu" adı altında örgütlenen gizli topluluktan bahsetmiştir. Eyüpsultan'da böyle bir gayretin öncülüğünü yapan edebiyat muallimi Hâfız Kemâl Bey'in, Hâtûniye Tekkesi ve gizli teşkilat arasındaki kurduğu irtibatı dile getirmiştir.²⁷ Anadolu Ordusu'na gizlice silâh ve cephan nakli ça-

²⁵ Cemal Kutay, *İstiklâl Savaşı'nın Manevîyat Ordusu* (İstanbul: Posta Kutusu Yayınları, 1977), 181.

²⁶ İskender Özbay vd., *Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009), 4/77.

²⁷ Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*, 306.

lışmalarını yürüten Mim Mim Grubu'ndan ise Hâfız Kemâl Bey kısaca şöyle bahsetmiştir:

Elinden silâhı alınan ulusal ordu, çekilmek zorunda kalmıştı. Durum ümit verici değildi. Yurtsever kitleye güvenilebilirdi. Ordunun silâh ve cephaneye gereksinimi vardı. Kaçakçılık işinin başarılı olmaması hâlinde düşülecek durum ortadaydı. İstanbul'da çakı taşımak bile yasak iken, mermi ve fişegin taşınması hayâl sayılabilirdi. Fakat böyle bir girişimde başarısızlık gibi başarı olasılığı da vardı.²⁸

Bu cümlelerde belirtildiğı üzere işgal altındaki İstanbul'dan silâh ve teçhizatın nakli mümkün değil iken Hâtûniye Tekkesi şeyh ve müridleri o günkü şartlarda büyük fedakârlık örneğı sergileyerek vatanın kurtuluşu için savaş malzemelerinin Anadolu'ya gizlice intikâli hususunda büyük katkı sunmuşlardır. Sâdeddin Ceylân Efendi (1860-1931) zikredilen örgütle bağlantı kurarak vatanın kurtuluşuna dair çalışmaları sevk ve idare etmiştir. Sâdeddin Ceylân Efendi, bu süreçte Evlice Baba Tekkesi postnişini iken, Hâtûniye Dergâhı'nda vekâleten şeyh olarak görevlendirilmiştir. O, aynı zamanda Eyüpsultan'da İplikhâne Hastanesinde²⁹ imâm-hatiplik vazifesini yürütmüştür. Bu bağlamda Sâdeddin Efendi öncülüğündeki çalışmalarda vatansever dervişler tarafından silâh depolarından kaçırılan askerî malzemeler, Hâtûniye Dergâhı'nın yanındaki câminin minâresine saklanmıştır. Bölgedeki hastaneden alınan tabutların içine konulan silâhlar birer cenaze gibi taşınarak Bostan İskelesi'ne getirilmiştir. Buradan sandal işiyle iştigal eden Osman Ağa tarafından üzerine çeşitli erzak ve malzemeler konularak önce İnebolu'ya oradan da Anadolu'ya ulaştırılmıştır.

Hem silâh teminine hem de istihbarâta yönelik bu hizmetleri, tekkenin son postnişini Nazmi Efendi özetle şöyle dile getirmiştir: O, sözlerine başlarken Hâtûniye Dergâhı'nın, Bülbüldere mevkiinden Pierre Loti

²⁸ Kemal Koçer, *Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Mim Mim Örgütü'nün Gizli Eylemleri* (İstanbul: Özne Yayınları, ts.), 7-8, 13.

²⁹ Eyüpsultan'da Bahariye mevkiinde İplikhane İşletmesi vardı. Burada dokunan ipliklerden donanmada faydalandığı belirtilmiştir. Yapının bir kısmı sonradan Baytar Mektebi ve Eyüp Askerî Rüşdiyesi'ne dönüştürülmüş; fakat sonradan metruk bırakıldığı için ilgili işletme tümüyle tarihe karışmıştır. Bk. Ali Şükrü Çoruk, *Eyüplü Meşhurlar* (İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, 2014), 107.

Tepesi/İdrîs-i Bitlisî Tepesi'ne kadar uzanan dört-beş dönüme sahip geniş arazisinden bahseder. Hâtûniye Tekkesi o günkü koşullarda yerleşim alanı dışında ıssız bir bölgede yer alması hasebiyle, silâh kaçırma işinin burada rahatlıkla yapılabildiğini belirtir. Öte yandan Kurtuluş Savaşı'nda büyük fedakârlıklar sergileyen bahse konu dergâhın bakımsızlık sebebiyle, diğerleri gibi harâbe hâlde bırakıldığını söyler. O, ayrıca Hâtûniye Tekkesi'nin etrafına ulemâ ve meşâyih kabirlerinin üzerine yeni binalar inşâ edildiğini belirtir. Nazmi Efendi ifadelerinin detayında, kaçırdıkları silâh ve cephaneleri, Hâtûniye Tekkesi'nin bitişiğindeki câminin minâresinde sakladıklarını anlatır. Ayrıca, Haliç kenarında bulunan İplikhâne Kışlası'ndan İsmail Çavuş adında bir askerin mezkûr dergâha gelerek kendilerinde silâh kullanmasını ve bomba atmasını öğrettiğini nakleder. Bu kapsamdaki çalışmalarında gizledikleri mühimmâtı, geceleri Kâşgarî Tekkesi'nden aşağıya indirdiklerini söyler.³⁰

Buradan hareketle Hâtûniye Tekkesi'nin yanındaki minâreye saklanan mühimmât, dergâhın şeyh ve dervişleri eliyle Anadolu'ya gönderilmiştir. İstanbul'un işgali yıllarında zor koşullar altında Anadolu'ya silâh ve cephanenin intikâliyle mezkûr tekkenin Millî Mücadele'ye mühim katkısı olmuştur. Bilindiği üzere tekkeler, barış zamanında ilmî, irfânî, edebî, sanat vs. açıdan önemli vazifeler üstlenirken savaş durumunda da üzerine düşen sorumluluğu lâıkiyla ifâ etme gayretinde olmuştur.

Fotoğraf 3: Hâtûniye Tekkesi'nin harem bölümü eski hâli.³¹

³⁰ Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*, 307; Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, 37.

³¹ İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 4: Hâtûniye Tekkesi'nin minâresi eski hâli.³²

Anlaşıldığı üzere Hâtûniye Tekkesi'nin şeyh ve dervişleri, Millî Mücadele'de İstanbul'da benzer çalışmaları gerçekleştiren Üsküdar Sultantepe'deki Özbekler Tekkesi³³ ile ortak hareket etmiştir.³⁴ Bu bağlamda Kurtuluş Savaşı'nda Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'nin³⁵ ve Eyüpsultan'daki Hâtûniye Tekkesi'nin vatanın selâmeti amacıyla verdikleri mücadele, o dönemi tecrübe edenlerin nakilleri etrafında kaynaklarda belirtilmiştir.³⁶ Kayıtlara geçen ya da geçmeyen hâliyle Millî Mücadele'nin

³² İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

³³ Üsküdar'daki Özbekler Dergâhı, Hâtûniye Tekkesi gibi Millî Mücadele'de önemli katkıları olan dergâhlardan biridir. Tekkenin postnişini Atâ Efendi (1883-1936) Kurtuluş Savaşı'nın meçhûl kahramanları arasındadır. Bu bağlamda mezkûr şeyh, dervişleriyle birlikte İstanbul'dan Anadolu'ya kurtuluş hareketine katılmak için gitmek isteyen Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936), Halide Edip Adivar (1884-1964) gibi kişileri, toplanma merkezi hâline getirdiği tekkesinden düzenli olarak ve gizlice Anadolu'ya ulaşmalarına yardımcı olmuştur. Böylece tekke mensuplarının katkılarıyla Kurtuluş Savaşı'nın seyrini değiştiren gelişmeler yaşanmıştır. Bk. Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*, 291-303.

³⁴ Mısıroğlu, Sâdeddin Efendi'nin oğlu Nazmi Efendi ile yaptığı görüşmede onun anlattıklarını eserinde nakletmiş, adı geçen şeyhin mahviyyetperver kişiliğini özellikle vurgulamıştır. Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*, 303-31; Özdamar, *Dersââdet Dergâhları*, 37-38; Hülya Küçük, *Kurtuluş Savaşı'nda Bektâşîler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 80.

³⁵ Cemal Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları* (İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, 2013), 41-43.

³⁶ Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990), 218-223; Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*, 303-311; Özdamar, *Dersââdet*

zor koşullarında İstanbul'un yanı sıra Anadolu'da da pek çok tekke bu kritik sürece destek vermiştir.

Mahviyyet hassasiyetine sahip sûfîler, insanlar tarafından takdir edilmekten ziyade, Hak katında makbul kul olmaya önem vermişlerdir. Böyle bir anlayış gereği Hâtûniye Tekkesi'nin Millî Mücadele'ye katkısı etraflıca anlatılamamış, muhtelif boyutlarıyla ele alınamamış, sadece bu konuda yapılan bir mülakâta dayalı nakilden yola çıkılarak konu izâh edilmiştir.³⁷ Bu bağlamda gayretlerinde Hakk'ın rızasına öncelik veren, mahviyyetkâr kişiliğiyle tanınan Sâdeddin Efendi, Hâtûniye Tekkesi'nde yürüttükleri Millî Mücadele'ye dair gayretlerinin özellikle gizli kalmasını istemiştir. Nitekim adı geçen şeyhin oğlu Nazmi Efendi bu konuda şu ifadeleri dile getirmiştir:

İşgâl zamanında buranın idâresi, uhdesinde bulunan merhûm pederim Şeyh Sâdeddin Ceylân Efendi, hizmet ve fedakârlığın yazılıp çizilmesine, herkese ilân edilmesine hiçbir zaman taraftar olmadı. Hakikaten onun bu arzu ve hissiyâtına uyarak, ben de böyle bir faaliyetten şimdiye kadar hiç kimseye bahsetmedim. Bazı gazeteci ve yazarların müracaatlarını bu sebeple geri çevirdim.³⁸

Netice itibarıyla Hâtûniye Dergâhı'nın postnişînleri ve dervişleri, İstanbul'un işgal edildiği yıllarda Millî Mücadele'deki sorumluluklarını lâıyıkıyla yerine getirme konusunda oldukça hassas davranmışlardır. Nitekim söz konusu tekkenin son şeyhinin izâhlarıyla bu konu açıklığa kavuşturulmuştur. Şu bir gerçektir ki, sadece Hakk'ın rızasını gözetan sûfîler, mütevacızlıkları dolayısıyla bu gibi hatıralardan pek bahsetmemişlerdir. Bu nedenle çoğu tekkenin Millî Mücadele'deki hizmetleri, bugüne kadar tam olarak ortaya çıkartılamamıştır.

1.4. Hâtûniye Tekkesi'nin Postnişînleri

Hâtûniye Tekkesi'nin kuruluş yılları ve kurucusunun kimliği hakkında

Dergâhları, 37-39.

³⁷ Hâtûniye Tekkesi'nin Millî Mücadele'deki katkısı, Mısıroğlu'nun, Nazmi Efendi ile mülakâtı sonrası kaleme aldığı *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler* adlı eserinde açıklığa kavuşturulmuştur.

³⁸ Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, 305.

kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamaması hasebiyle, bu çalışmada bânîden ziyade, tekkeyi hizmetleriyle ihyâ eden postnişînler üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte İstanbul'daki tekkelere ilişkin yapılan bazı çalışmalarda, Hâtûniye Dergâhı'nın kurucusu ve ilk postnişîni Hasan Efendi (öl. 1166/1753) olarak gösterilmektedir. Bu da tekkenin 18. yüzyılda kurulduğu ihtimâlini güçlendirmektedir. Bu bağlamda Hasan Efendi hem kurucu hem de ilk postnişîn olabileceği gibi, Ayvansarâyî'nin belirttiği üzere, tekkenin mescidini inşâ eden Ahmed Dede de dergâhın kurucusu olabilir. Bilindiği üzere, Hâtûniye Tekkesi Nakşî ve Mevlevî unsurların öne çıktığı bir dergâhtır. Dolayısıyla Ahmed Dede'nin "Dede" unvanı, onun Mevlevî kültürüne intisâbını akla getirmektedir. Bu çerçevede Mevlevîlik'te çilesini tamamlayan dervişlere "Dede" unvanının verildiği göz önünde bulundurulduğunda, Ahmed Dede'nin mezkûr tekkenin tarihinde önemli bir rolünün olması muhtemeldir. Diğer taraftan tekke ve mescid aynı kişi tarafından yaptırılmış olabileceği gibi farklı kurucular tarafından da inşâ edilme olasılığı da vardır.

1.4.1. Hasan Kâdirî Efendi (öl. 1166/1752-53)

19. yüzyılda İstanbul tekkelerinde görevli meşâyih hakkında bilgi veren Tabibzâde Derviş Mehmed Şükrî Efendi, *Mecmâ-i Tekâyâ*'sında Hâtûniye Dergâhı'nın ilk postnişîni olarak Kâdirî şeyhi Hasan Efendi'yi göstermiş olup³⁹ mezkûr zât 1166/1752 yılında vefat etmiştir.⁴⁰

"Eyüp Tarihi" adlı çalışmasında Haskan, söz konusu şeyhin kabrinin Beykoz'dan Yalıköy'e giden ana cadde üzerinde, Çakmak Mehmed Dede'nin (öl. 1148/1735) mezarının yanında bulunduğunu, ayrıca ülkenin ikinci ve son mareşali Mustafa Fevzi Çakmak'ın (1876-1950) onun torunlarından olduğunu nakletmiştir.⁴¹ Öte yandan Revnakoğlu, Hasan Kâdirî Efendi'nin, Çakmak Şeyh lakaplı Mehmed Efendi'nin halîfesi olduğunu zikretmiştir.⁴²

³⁹ Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente und ihre Scheiche: Mecmu'a-i tekâyâ*, nşr. Klaus Kreiser & Mehmet Serhan Tayşi (Berlin: Klaus Schwarz Verlag 1980), 51.

⁴⁰ Şükrî Efendi, *Mecmu'a-i tekâyâ*, 51; Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, 37.

⁴¹ Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/14.

⁴² Cemaledin Server Revnakoğlu Arşivi (CSRA), 76/1.

1.4.2. Şeyh Ali Efendi

Hasan Efendi'nin irtihâlinin ardından halîfesi Ali Efendi, Hâtûniye Tekkesi'nde postnişîn olmuştur. Fakat Ali Efendi hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamaması hasebiyle vefat tarihi kaydedilememiştir.⁴³

1.4.3. Selîm Sırrî Efendi (öl. 1227/1812)

Hâtûniye Tekkesi'nde Ali Efendi'nin vefatının ardından Mehmed Emîn Efendi'nin halîfesi Nakşî şeyhi Hâce Selîm Sırrî Efendi postnişîn olmuştur.⁴⁴ Bu zât ile tekke, Kâdirîlik'ten Nakşîliğe intikâl etmiştir.⁴⁵ Yedikule'deki Hacı Evhad Tekkesi'nden Hâtûniye Dergâhı'na naklolan mezkûr şeyh, geldiği tekkeyi esaslı onarımdan geçirtmiştir.⁴⁶

19. yüzyılda Nakşî-Mevlevî kaynaşmasına öncülük eden Emîn Efendi'nin halîfesi Hâce Selîm Sırrî Efendi döneminde Hâtûniye Tekkesi, tarîkat faaliyetleri bakımından öne çıkmış, sonraki şeyh Hasan Hüsâmeddin Efendi devrinde ise İstanbul'un meşhur dergâhları arasına girmiştir.⁴⁷

Selîm Sırrî Efendi, tasavvuf mûsikîsi eşliğinde tertip ettiği sesli zikir âyinleri vesilesiyle İstanbul'un kültürel hayatında Hâtûniye Dergâhı'nın adını duyurmuştur. Dinî mûsikîye âşinâlığıyla bilinen Hâce Selîm Sırrî Efendi zaman zaman kendisi de tekkede mûsikî parçaları seslendirmiştir. Onun düzenlediği zikir âyinlerine Sultan III. Selim'in (1204/1789-1222/1807) katıldığı nakledilmiştir.⁴⁸

Hâtûniye Dergâhı'nın tarihinde önemli izler bırakan Hâce Selîm Sırrî Efendi 1227/1812 yılında vefat etmiş, mezkûr dergâhın hazîresine defnedilmiştir.⁴⁹ Buradan hareketle Hâtûniye Tekkesi, zikir usûlünde

⁴³ Şükrî Efendi, *Mecmu'a-i tekâyâ*, 52; Özdamar, *Dersââdet Dergâhları*, 37; Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/14.

⁴⁴ Şükrî Efendi, *Mecmu'a-i tekâyâ*, 52.

⁴⁵ Tanman, "Hâtûniye Tekkesi", 4/20.

⁴⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Îrâde Meclis-i Valâ Evrâkı* (İ. MvI), 289/11501.

⁴⁷ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 276.

⁴⁸ Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*, 305.

⁴⁹ Cemâleddin Server Revnakoğlu Arşivi (CSRA), no. 76/1-3; Özdamar, *Dersââdet Dergâhları*, 37; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2011), 2/209; Şükrî Efendi, *Mecmu'a-i tekâyâ*, 52. Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/14.

Nakşîliği esas almakla birlikte, padişahın da katıldığı sesli zikir âyinlerine ev sahipliği yapmıştır.

1.4. 4. Şeyh Hâce Hasan Hüsâmeddin Efendi (öl. 1280/1863)

19. asırda İstanbul'un ictimâî ve kültürel hayatında özellikle mesnevîhânlığı ile tanınan Hüsâmeddin Efendi, Nakşî meşreb kişilikte olup aslen İstanbulludur.⁵⁰ Mezkûr zât, 1184/1770'te İstanbul'un Aksaray semtinde dünyaya gelmiştir. Hüsâmeddin Efendi'nin babası Divân-ı Hümâyûn Dâhiliye Kalemünde ser-halîfe olarak vazife yapmış olan Seyyid Mehmed Fehim Efendi'dir.⁵¹

Hüsâmeddin Efendi, dört yaşında iken öğrenim hayatına başlamış olup dokuz yaşında hıfzını tamamlamış, ardından Ahıskalı Hâce Selim Efendi başta olmak üzere muhtelif hocalardan tefsir, hadis, fıkıh vb. ilimler tahsil etmiştir. Sonrasında gittiği Bursa'da Emîniyye Tekkesi şeyhi Mehmed Emîn Kerkükî'nin (öl. 1228/1813) sohbetlerine katılarak müntesibi olmuştur. Seyr u sülûkünü tamamlamasının ardından, bir süre Emîniyye Dergâhı'nda hizmet etmiştir. Öte yandan Hüsâmeddin Efendi'nin asıl adı Hasan'dır. Fakat mürşidi Mehmed Emîn Efendi ona "Hüsâmeddin" lakabını vermiş ve o, daha çok bu mahlasla tanınmıştır.⁵²

Hüsâmeddin Efendi, 1228/1813 yılında mürşidi Mehmed Emîn Efendi'nin vefatının ardından İstanbul'a dönmüş, sonrasında Hoca Selîm Efendi'nin ilim-irfân halkasına katılmış, ayrıca Arapça ve Farsça tahsiline ilâveten İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem*, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini okumuştur. Selîm Efendi'nin âhirete irtihâli üzerine Merkez Efendi Dergâhı'nda "Mesnevî" tadrîsine başlamıştır. Kocamustafapaşa'da Sünbülî Âsitânesi'nde aynı dersini devam ettirmiştir.⁵³ İlk "Mesnevî" hatmini tamamlamasının ardından, duâsı büyük bir merâsimle güzîde katılımcılar eşliğinde, Murad Molla Tekkesi'nin Nakşî şeyhi Mesnevîhân-ı şehir unvanıyla tanınan Mehmed Murâd-ı Nakşibendî (1788-1848) tarafından

⁵⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/115; Şükrî Efendi, *Mecmu'a-i tekâyâ*, 52.

⁵¹ Hür Mahmut Yücer, "Hoca Hüsâmeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek 1/560-561; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/205.

⁵² Yücer, "Hoca Hüsâmeddin", Ek 1/560-561; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/115; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/205-206.

⁵³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/205-206.

yapılmıştır.⁵⁴ Adı geçen zât ile Hüsâmeddin Efendi, 19. yüzyılda Nakşî-Mevlevî kaynaşmasını temsil eden önemli sûfi şahsiyetlerdir.

63 yaşında hacca giden Hüsâmeddin Efendi dönüştü, Yedikule civarında yer alan Sünbüliyye'den Hacı Evhad Dergâhı başta olmak üzere, haftanın belirli günlerinde muhtelif tekkelerde “Mesnevî”, “Tefsîr-i Kādî Beyzâvî”, “Envârü't-tenzîl”, “Sahîh-i Buhârî-i şerîf”, “Mesâbih-i şerîf”, “Şîr'atü'l-İslâm”, “Delâilü'l-hayrât”, “el-Câmi'u's-sağîr” gibi eserleri okutmuş, “Mesnevî”yi ikinci defa tamamlamıştır.⁵⁵

Anlaşıldığı üzere Hüsâmeddin Efendi; Eyüp Sultan Câmii'nde, Merkez Efendi Dergâhı'nda, Sünbül Sinân Âsitânesi'nde, Hacı Evhad Tekkesi'nde, Hâtûniye Tekkesi'nde yani İstanbul'un önemli ilim-irfân merkezlerinde tefsir, hadis, “Mesnevî” gibi zâhirî ve bâtinî ilimlerde dersler vermiştir. Hacı Evhad Tekkesi'nde tedrisine devam ederken onun ilmî faaliyetlerini takip etmek için 1267/1850 yılında Sultan Abdülmecîd'in (1255-1278/1389-1861) buraya mahfel yaptırması üzerine mahviyyet esaslı bir anlayışta olan Hüsâmeddin Efendi, buradan Hâtûniye Tekkesi'ne taşınmış, vefatına kadar adı geçen dergâhta ilmî-irfânî faaliyetlerle iştigaline devam etmiştir. İlerleyen zaman diliminde yaşlılığa bağlı olarak gözlerinden rahatsızlanarak amâ olmuş, buna rağmen yürüttüğü ders ve sohbetlerinden son nefesine kadar ayrılmamıştır.⁵⁶ Gözleri görmese de inceledikleri kitabı, talebesi Mustafa Vahî Efendi'nin okumasını istemiş, kendisi de ilgili metin üzerine izâhlar yaparak, tedrisini sürdürmüştür.⁵⁷ Onun derslerine, Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Osman Selâhaddin Dede (1820-1887)⁵⁸ ve Hasîrizâde Tekkesi şeyhi Elif Efendi (1850-1927) gibi dönemin meşhur sûfileri katılmıştır.⁵⁹

Hüsâmeddin Efendi'nin Hâtûniye Dergâhı'nda gerçekleştirdiği ilim-

⁵⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 277.

⁵⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/206; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 277.

⁵⁶ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar & Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/687; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/206.

⁵⁷ Hür Mahmut Yücer, “Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve Tenşitü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”, *Tasavvuf: İlmî Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (Haziran 2003), 222; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 277.

⁵⁸ Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/16.

⁵⁹ İbnülemin Mahmûd Kemâl İnâl, *Son Asır Türk Şâirleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988), 1/290.

irfân halkası, her kesimden insanın dikkatini çekmiş ve ilgiyle takip edilmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılda İstanbul'un tasavvufî hayatında önemli yer edinen Hüsâmeddin Efendi'nin sohbet ve dersleri, talebeleri ve sevenleri başta olmak üzere devletin ileri gelenlerinin yanı sıra muhtelif kesimlerden yoğun katılımlara sahne olmuştur. Hüsâmeddin Efendi, dinî emirleri bazen önemine binâen sert ifadelerle izâh etmiş olsa da devrinde sevilen bir şahsiyet olması hasebiyle dinleyenler tarafından hoşgörülle karşılanmıştır.⁶⁰ Diğer taraftan Hüsâmeddin Efendi'nin tasavvufî faaliyetlerinden istifade edenlerden biri de 19. yüzyılın sonlarında kaleme aldığı ünlü hatırat türü eseriyle meşhur olan Aşçı İbrâhim Dede'dir (öl. 1323/1906). O, fırsat buldukça her hafta cuma günleri Şeyh Kadri Dede'nin kendisine eşlik etmesiyle Hüsâmeddin Efendi'nin tedrisinden faydalandığını belirtmiştir.⁶¹

Mânâ hayatında Hz. Mevlânâ'dan feyizlenen Hüsâmeddin Efendi'nin, Hâtûniye Tekkesi'nde "Mesnevî" okuttuğu bilinmektedir. Bununla birlikte Nakşî usûlü hatm-i hâcegân icrâ etmesi, ayrıca cehrî zikir âyini düzenlemesi, diğer taraftan daha çok Nakşî-Hâlidîlik'te görülen hadis ve tefsir dersleri tertip etmesi onun, tarikat faaliyetlerinde geniş yelpazede farklı metodlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Uyguladığı böyle bir yöntemle o, toplumun her kesimine ulaşma gayesi gütmüştür. Bu bağlamda Hüsâmeddin Efendi'nin huzûruna gelenler, onda kendi meşreblerine uyan hitap tarzı ile karşılaşabilmiştir. Onun sıra dışı böyle bir usûlünü, kendisinden sonra postnişîn olan talebesi Mustafa Vahyî Efendi de devam ettirmiştir.⁶²

Hasan Hüsâmeddin Efendi'nin bahse konu özelliğine dair Cevdet Paşa (1823-1895), dönemin iki meşhur mesnevîhânından birinin Hüsâmeddin Efendi olduğunu, İstanbul'un muhtelif ilim-irfân merkezlerinde "Mesnevî" okuttuğunu, devlet ricâlinden ve her kesimden gelen pek çok kişinin, onun ders ve nasihatlerini âdeta ganimet bilerek takip

⁶⁰ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara & Kadir Atlansoy (Bursa: Uludağ Yayınları, 1997), 226-227.

⁶¹ Aşçı İbrahim Dede, *Çok Yönlü Bir Sûfinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı Aşçı Dede'nin Hatıraları*, haz. Mustafa Koç & Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2006), 1/318.

⁶² Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 278.

ettiğini, kendisinin de Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Osman Dede ile birlikte onu dinleyenler arasında bulunduğunu belirtmiştir.⁶³

Görüldüğü üzere Hüsâmeddin Efendi, Nakşî-Müceddidî kolu müntesibi olduğu hâlde, Nakşîliğe ilâveten mesnevîhânlığı ile adını duyurmuştur.⁶⁴ Gölpınarlı, Hâtûniye Tekkesi şeyhleri Hâce Selîm Efendi, Hüsâmeddin Efendi, Mustafa Vahyî Efendi'yi Nakşî-Mevlevî kaynaşması bağlamında misâl göstermiştir. Özellikle Hüsâmeddin Efendi'nin beyaz dolamadan müteşekkil destarlî sikke giymesi, talebelerine benzer giyimi tavsiye etmesi, halifelerinden destâr sarmalarını istemesi onun, Mevlevî muhibbi olmasıyla ilişkilendirilmiştir.⁶⁵

1280/1863'te 96 yaşında Ramazan Bayramı'nın birinci günü vefat eden Hüsâmeddin Efendi'nin Eyüpsultan Câmii'nde kılınan cenaze namazına binlerce seveni katılmıştır. Adı geçen şeyh, Hâtûniye Dergâhı hazîresine hocası Selîm Sırrî Efendi'nin yanına defnedilmiştir.⁶⁶ Sonraki süreçte Sultan Abdülaziz (1830-1876), kabrini mermerden yaptırmış ve üzerine demir bir şebeke koydurmuştur.⁶⁷ Dönemin sevilen şahsiyetlerinden Hüsâmeddin Efendi'nin irtihâline ebced hesabıyla şöyle bir ifade tarih düşürülmüştür: “Eyyâm-ı îydi mâtem-i târihe kıl tahsîs/ Hüsâmeddin çekildi gitti mü'minler meydânından 1280/1863.”⁶⁸

19. yüzyıl İstanbul tasavvuf kültüründe, mesnevîhânlığının yanı sıra âlim-ârif kişiliğiyle tanınan Hüsâmeddin Efendi, icrâ ettiği dersleriyle birlikte yanı sıra muhtelif eserler de kalem almıştır. Bu bağlamda onun günümüze ulaşan te'lifleri şunlardır: “Mesnevî”nin ilk beytine dair yazdığı risâle, “Buhârî şerif”in on beş cüzü üzerine Arapça şerhi, İmâm-ı Tirmizî'nin “eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye” hakkındaki eserinin tercümesi.⁶⁹

⁶³ Cevdet Paşa, *Tezâkir-Tetimme* 40, haz. Cavid Baysun (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 13.

⁶⁴ Aşçı Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1/XXIX.

⁶⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1983), 321.

⁶⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/115; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/206.

⁶⁷ Yücer, “Hoca Hüsâmeddin”, Ek 1/560-561.

⁶⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/206.

⁶⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/207; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/115; Yücer, “Hâtûniye Tekkesi”, 219-249; Elif Efendi şu eserinde mürşidi Hüsâmeddin Efendi'yi anlatır. Elif Efendi, *Tenşitü'l-Muhibbin bi-Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin* (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1342).

Eserleriyle, yetiştirdiği talebeleriyle, tadrîs faaliyetleriyle, zâhirî-bâtınî ilimlerdeki vukûfiyetiyle döneminin mühim şahsiyetleri arasında yer alan Hüsâmeddin Efendi'nin arzu edilen ölçüde takdir edilemediğini mürîdi Elif Efendi⁷⁰ şu ifadelerle zikretmiştir: “Hazreti Hâce, eğer bin târihlerinde ya'nî hakkıyla kadir ve kıymeti bilinir zamanda neş'et buyurmuş olsa idi, kendilerine de bir pîr-i tarîkat ittihâz olunurdu. Ne çare ki her bir kemâlin hakkıyla takdir olunmadığı bir zamana tesadüf buyurmuşlardır.”⁷¹

Hüsâmeddin Efendi'yi eserinde takdir edenlerden biri de Mehmed Âkif Ersoy'dur. O, idârî çevrelerden uzak kalarak mahviyeti tercih eden, kendisini sadece ilim-irşâd faaliyetlerine adanmış mezkûr zâtı *Safahât*'ında 4 Şubat 1341/1922-23 tarihli “Hüsâm Efendi Hoca” adlı şiirinde överek ona olan hayranlığını dile getirmiştir.⁷²

Buradan hareketle Hüsâmeddin Efendi'nin kendisine mahsûs dikkat çeken yönlerinden bahsedilebilir. Bu bağlamda o, zühud ve takvâ bakımından titiz bir kişiliğe sahip olup vefatına kadar bu ince hassasiyetini koruma gayretinde olmuştur. Nitekim babası bürokrasinin üst kademesinde görev yapmasına rağmen, onun konumundan faydalanmayı hiç düşünmemiş, tekke ve medreselerde hayatını sürdürmeyi tercih etmiştir. Maddî açıdan varlıklı bir âileden gelmiş olmasına rağmen, asla dünyevî kazanç peşine düşmemiş, kendisine intikâl eden mirası dahi kabul etmemiştir. Bununla birlikte medrese tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik gibi maaşlı resmî bir vazifeye tâlip olmamıştır. Öte yandan prensibi gereği idârî ve

⁷⁰ Elif Efendi (öl. 1347/1928), Hüsâmeddin Efendi'nin mürîdidir. 1266/1849 yılında İstanbul'da doğan Elif Efendi, babası Ahmed Muhtar'ın (öl. 1319/1901) talebiyle öğrenimine Hüsâmeddin Efendi'nin tedrisinde başlamış, ardından Şâh Sultan Mektebi'nde eğitimine devam etmiştir. Sonraki yıllarda dönemin önemli âlim ve ârif zevâtın ilim halkalarına iştirâk etmiştir. Ayrıca Sa'diyye, Şâzeliyye, Mevleviyye, Şeybânîyye gibi tarikatlardan hilâfet almıştır. Bununla birlikte Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Osman Selahâddin Dede'den (öl. 1305/1887) mesnevîhanlık icâzeti kendisine verilmiştir. 1297/1879'da babasının hacca gitmesiyle, vekâleten tekkenin postnişinliğini üstlenmiştir. 1319/1901'de babasının vefatı üzerine asâleten şeyh olmuştur. 1325/1907'de Meclis-i Meşâyih'te görevlendirilmiş, sonrasında bu vazifesinden ayrılmıştır. 1345/1926 yılında vefat eden Elif Efendi, mezkûr tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Bilgi için bk. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şâirleri* (İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936), 3/1228-1229; İbrahim Alâettin Gövsâ, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi* (İstanbul: Yedigün Neşriyatı, 1946), 112; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/445-459; İnâl, *Son Asır Türk Şâirleri*, 1/290-293; Reşad Ekrem Koçu, “Elif Efendi”, *İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Koçu Yayınları, 1968), 9/4518.

⁷¹ Elif Efendi, *Tenşitü'l-muhibbîn*, 32.

⁷² M. Âkif Ersoy, *Safahât* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 417.

siyâsî çevrelerden uzaklaşmak istemiştir. Dikkate değer bu ve benzeri vasıfları dolayısıyla her kesimden insan, onun ilmî-irfânî faaliyetlerini ilgiyle takip etmiştir. O, Nakşî meşreb olmasına rağmen “Mesnevî” okutmuş, Mevlevî sikkesi giymiş, hatm-i hâcegân’ın yanı sıra cehrî zikir âyini tertip etmiş, Nakşî Hâlidîlerde görülen tefsir ve hadis kitapları ile iştigâl etmiştir.⁷³

Hüsâmeddin Efendi, mahviyetperver kişiliğinin yanı sıra, irşâd faaliyetlerindeki farklı usûl tarzlarıyla, İstanbul’un sayılı mesnevîhânlarından olmasıyla toplumun dinî, tasavvufî, ilmî, kültürel hayatında önemli izler bırakmış bir şahsiyettir.

1.4.5. Mustafa Vahyî Efendi (öl. 1295/1878)

Hüsâmeddin Efendi’nin vefatının ardından talebesi ve mânevî evlâdı kabul ettiği Mustafa Vahyî Efendi, Hâtûniye Tekkesi postnişini olmuştur.⁷⁴ O da Hüsâmeddin Efendi gibi tekkede “Mesnevî” okutma geleneğini sürdürmüş olup onun icrâ ettiği “Mesnevî” takrîrini Mehmed Ziyâ Bey eserinde övgüyle zikretmiştir.⁷⁵

Âlim ve ârif kişiliği ile tanınan Mustafa Vahyî Efendi aslen İstanbullu olup Hüsâmeddin Efendi’nin hem mânevî evladı hem de yakın talebesidir.⁷⁶ Nakşî-Mevlevî meşrebe sahip Mustafa Vahyî Efendi, mürşidi Hüsâmeddin Efendi’nin vefatının ardından bir süre onun Eyüpsultan Câmii’ndeki “Mesnevî” derslerine nezâret etmiştir.⁷⁷ Mustafa Vahyî Efendi hatm-i hâcegân’ı, “Mesnevî” tedrîsini, sesli zikir âyininin Hüsâmeddin Efendi’nin takip ettiği usûl ile söz konusu tekkede otuz iki yıl boyunca yürütmüştür.⁷⁸

Mânâ âleminde Hz. Peygamber ile müşerref olan Mustafa Vahyî Efendi, rüyasında aldığı mânevî işaretle, Nakşî halîfesi Hoca Feyzullah Efendi ve Sünbülî şeyhi Hoca Gâlib Efendi ile hacca gitmiştir. Beraberindeki zevât ile Mekke’de hac edâlarının ardından Medine’ye dönen Mustafa

⁷³ Yücer, “Hoca Hüsâmeddin”, Ek 1/560-561.

⁷⁴ Şükrî Efendi, *Mecmu’a-i tekâyâ*, 52.

⁷⁵ Mehmed Ziyâ Bey, *Yenikapı Mevlevihânesi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2005), 139.

⁷⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/219.

⁷⁷ Aşçı Dede, *Aşçı Dede’nin Hatıraları*, 2/718.

⁷⁸ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 278.

Vahyî Efendi, kısa süren hastalığının ardından 1295/1878 yılında burada vefat etmiştir.⁷⁹ Rus işgaline karşı direnişiyle tanınan ve Medine'de vefat eden Dağıstanlı Şeyh Şâmil'in (1797-1871) yanına Cennetü'l-Bâkî kabristanında defnedilmiştir.⁸⁰

Hayatını ilmî iştigal ile geçiren Mustafa Vahyî Efendi, muhtelif eserler kaleme almıştır. Mevlevî âdâbından bahsettiği *Dürretü'l-azîziyye fi'l-Fevâidi'l-kaviyye*,⁸¹ tasavvuf ve akâid temelinde yazdığı *Sübhâtü'z-zâkirîn*, "Hadîs-i erbain" şerhi olan *Hezzü'z-zâkirîn*⁸² onun tespit edilen eserlerinden bazılarıdır.

1.4.6. Mehmed Rızâeddin Efendi (öl. 1306/1888)

Mustafa Vahyî Efendi'nin irtihâlinden sonra, oğlu Mehmed Rızâeddin Efendi Hâtûniye Tekkesi'nde postnişin olmuştur.⁸³ Hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan, mezar taşı şâhidesinden hâfız ve hacı olduğu bilinen Rızâeddin Efendi 1306/1888 yılında vefatının ardından, Hâtûniye Tekkesi hazîresine defnedilmiştir.⁸⁴

1.4.7. Nesib Efendi

Hakkında detaylı bilgi edinilemeyen Nesib Efendi'nin Hâtûniye Tekkesi'nin postnişini olduğu 1314/1898 tarihli arşiv belgesinden anlaşılmaktadır.⁸⁵

1.4.8. Âgâh Efendi

Âgâh Efendi'nin Hâtûniye Tekkesi'nde şeyh olduğu "Tekâyâ Mecmuâ"larında zikredilmekte olup hakkında detaylı malûmâta ulaşıl-

⁷⁹ Aşçı Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 2/718-719. Vassâf ve Bursalı, Mustafa Vahyî'nin vefat tarihini 1295/1878 olarak vermiştir. Bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/219. Diğer eserlerde ise 1285/1868 olarak verilmiştir. Özdamar, *Dersâadet Dergâhları*, 37; Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/15.

⁸⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/219; Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/14.

⁸¹ Mustafa Vahyî, *Dürretü'l-azîziyye fi'l-fevâidi'l-kaviyye* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281/1864). O, bu te'lifinde Hüsameddin Efendi'den aldığı Mevlevî âdâb ve usûlünden bahsetmiştir. Sâfi Arpaguş, ilgili risâleyi günümüz harflerine naklederek ilmi istifadeye sunmuştur. Sâfi Arpaguş, *Mevlevilikte Ma'nevî Eğitim* (İstanbul: Vefâ Yayıncılık, 2009).

⁸² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/209.

⁸³ Şükrî Efendi, *Mecmu'a-i tekâyâ*, 52; Özdamar, *Dersâadet Dergâhları*, 37.

⁸⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/209.

⁸⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı* (Y.PRK.ZB), 21/89.

mamıştır. Bu bağlamda Âgâh Egendi'nin Hâtûniye Tekkesi postnişini olduğu Üsküdârî'nin *Mecmûa-i Tekâyâ*'sında zikredilmiş,⁸⁶ ayrıca 1341/1925 tarihli "Tekâyâ Defteri"nde ismi kaydedilmiştir.⁸⁷

1.4.9. Sâdeddin Ceylân Efendi (öl. 1350/1931)

Sâdeddin Ceylân Efendi'nin soyu anne tarafından Abdülkâdir-i Geylânî'ye (ö. 561/1166) ulaşır. Babası ise Hâkî Baba Tekkesi şeyhi İsmâil Mârûfî Efendi'dir. Sâdeddin Efendi, Hâkî Baba Tekkesi'ndeki ilim, irfân ve irşâd faaliyetlerinin yanı sıra Eyüpsultan'da mahalle mümesilliği (muhtarlığı) de yapmıştır. Böyle bir görevi ve güvenilir kişiliğiyle Eyüpsultan'da ikâmet etmek isteyen kişilerin, öncelikle onunla görüştüğü, o uygun bulursa kendilerine ikâmet izni verildiği, değilse verilmediği rivâyet edilmiştir. Devrinde çok sayıda mürşidden feyiz almış olan Sâdeddin Efendi, Sa'diyye'den Taşlıbırun Tekkesi şeyhi Süleyman Sıdkî ve Kırımî Hacı Hâfız Efendilerden Sa'dî hilâfeti, Şeyh Eyyûbî Talat Efendi'den Nakşî icâzeti, Molla Çelebi Tekkesi şeyhi Mehmed Eşref Sabrî Efendi'den ise Kâdiriyye icâzeti aldığı nakledilmiştir.⁸⁸

Eyüpsultan'da Bülbüldere mevkiinde Evlice Baba Tekkesi⁸⁹ postnişini Sâdeddin Efendi, aynı zamanda Hâtûniye Tekkesi'nde vekâleten şeyhlik yapmıştır. O, aynı zamanda Mustafa Âhî Resmî'ye (öl. 1206/1792) nisbet edilen Kâdiriyye tarikatının Âhiyye kolunun son şeyhlerindendir. Oğlu Nazmi Efendi ile "Mim Mim" adlı istihbarât teşkilâtına katılarak, Millî Mücadele'de Osmanlı'ya ait silâhların Anadolu'ya intikâlinde önemli görev üstlenmiştir. Öte yandan Hâtûniye Tekkesi'nde vekâleten postnişin olan Sâdeddin Efendi, bu yıllarda mezkûr dergâhı Millî Mücadele'nin Eyüpsultan'daki ana karargâhı hâline getirmiştir. Anadolu'ya gizlice silâh intikâl ettirdiği anlaşılan Sâdeddin Efendi, meşihat vazifesinden alınmış, oğlu Nazmi Efendi ise işgalciler tarafından tutuklanmış ve ağır işkence-

⁸⁶ Üsküdârî, *Mecmûa-yı tekâyâ*, 9.

⁸⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 1341 Tarihli Tekâyâ ve Zevâyaya Mahsûs Defter, nr. 109, sıra no. 133.

⁸⁸ Mustafa Resmî Âhî, "Sâdeddin Geylânî Hazretleri" (Erişim 5 Mayıs 2025).

⁸⁹ Evlice Baba Tekkesi, mescid ve sokağı hakkında bilgi için bk. Hakkı Göktürk, "Evlice Baba Mescidi, Tekkesi, Sokağı", *İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Koçu Yayınları 1971), 10/5417-5418.

den geçirilmiştir. Eyüpsultan'da Ümmî Sinân Dergâhı postnişîni, sonradan Ankara valisi olan Yahya Gâlib Kargı Bey (1874-1942)⁹⁰ vasıtasıyla Sâdeddin Efendi tekrar görevine dönmüştür. İlerleyen süreçte Sâdeddin Efendi, Kurtuluş Savaşı'ndaki katkılarından dolayı İstiklâl Madalyası almaya lâyık görülmüş; fakat derviş kişiliğiyle bunu kabul etmemiştir.⁹¹ Rivâyet edildiğine göre Atatürk, İstanbul'a geldiğinde Sâdeddin Efendi ile görüşmüş, ona mülk bağışlamayı teklif etmişse de aynı gerekçeyle teşekkür ederek bunu geri çevirmiştir.⁹² Millî Mücadele'ye katkılarıyla Hâtûniye Tekkesi'nin adını duyuran Sâdeddin Efendi 1350/1931 yılında vefat etmiştir.⁹³

1.4.10. Şeyh Nazmi Ceylân Efendi (öl. 1991)

Hâkî Baba Dergâhı postnişîni Mehmed Sâdeddin Efendi'nin oğlu ve halîfesi olan Nazmi Ceylân Efendi'nin annesinin soyu Hz. Hüseyin'e dayandığı için "Hüseyin Nazmi" adıyla anılmıştır. Babasının şeyh olması hasebiyle o, tekke ortamında yetişmiştir. Hâtûniye Tekkesi'nde, Sâdeddin Efendi gibi o da vekâleten postnişîn olmuştur.

Nazmi Efendi İstanbul Eyüpsultan doğumlu olup aslen Kastamonuludur. Soyu Abdülkâdir Geylânî'ye dayandığı için Ceylân/Geylân lakabını almıştır. Yedi yaşlarında iken hıfzını Zekâî-zâde Hâfız Ahmet Irsoy'dan (1869-1943) tamamlamış, ayrıca Eyüp İdâdî'si ve Rüşdiyesi'nden mezun olmuştur. Babasının rahatsızlandığı ya da şehir dışında olduğu dönemlerde tekkede vekâleten şeyhlik yapmıştır. Bununla birlikte Şeyh Bahâeddin

⁹⁰ Millî Mücadele döneminde önemli hizmetleri olan Eyüpsultan'da Ümmî Sinân Dergâhı mensubu Yahyâ Galip Kargı, Şeyh Ali Rıza Efendi'nin oğludur. 1290/1874 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş olup aldığı özel eğitim sonrasında daha genç yaşta iken Divân-ı Muhâsebâtta (Sayıştay) devlet hizmetine başlamıştır. Maliye ile ilgili alanlarda muhtelif görevlerde bulunmasının ardından 1328/1911 yılında defterdarlığa yükseltilmiş, ardından Ankara Defterdarlığına atanmıştır. Sonraki yıllarda Ankara valisi olarak vazifesine devam etmiştir. Vali olduğunda ilk yaptığı iş, Vali Muhittin Paşa zamanında İngilizlerin talebi üzerine tutuklananların hepsini salıvermek olmuştur. Bir rivâyete göre bu yöndeki gayreti sebebiyle kendisine "Hakan" unvanı verilmiştir. Kâmil Erdaha, *Millî Mücadelede Vîlayetler ve Valiler* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1974), 246-247.

⁹¹ Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*, 305.

⁹² Nihat Azamat, "Nazmi Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/459-460.

⁹³ Özdamar, *Dersâdet Dergâhları*, 37.

Efendi'den sonra, kısa bir süre Kâşgarî Dergâhı'nda, Şeyh Abdülkadir Belhî'nin tekkeye gelemediği günlerde Murâd Buhârî Dergâhı'nda bir müddet vekâleten şeyhlik vazifesini üstlenmiştir. Buna ilâveten İstiklâl Harbi yıllarında Eyüpsultan'da İplikhâne Kışlası'nda tabur imâmı olarak görev yapmıştır. İngilizlerin, İstanbul'u işgali yıllarında babasıyla birlikte Millî Mücadele safında yer aldığı için öğrenimini sürdürdüğü hukuk fakültesini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. 1925 yılında tekkeler kapatılınca Atatürk'ün talebiyle Cibâli'de bir fabrikada işe alınmıştır. Emekli olunca bir süre Eyüpsultan Merkez Mahallesi muhtarı olarak görev yapmıştır. Sonraki süreçte Evlice Baba Tekkesi'nin harem kısmında kendisini ziyarete gelen muhipleriyle ilmî-irfânî hizmetlerle ömrünü geçirmiştir. Öte yandan Kâdiriliğin Âhiyye kolunun son şeyhi olan Nazmi Efendi, Kâdirî, Nakşî ve Sa'dî tarikatlarından icâzet almıştır. Anlaşıldığı üzere Cumhuriyet öncesi postnişîn olup da Cumhuriyet sonrasında âhirete irtihâl eden son şeyh olması hasebiyle tasavvuf tarihinde bir kırılma noktasını teşkil etmiştir. 23 Kasım 1991 yılında 95 yaşında vefat eden Nazmi Efendi, Hâkî Baba Dergâhı'nda yer alan türbeye defnedilmiştir.⁹⁴

Buradan hareketle, Hâtûniye Tekkesi'nde görev üstlenen postnişînlerin dergâhın tanınmasında önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kısacası, kuruluş döneminde zikir meclisleriyle, sonraki gelişen süreçte mesnevîhâne ve diğer ilim-irfân faaliyetleriyle, son olarak vatanın kurtuluşu mücadelesindeki katkılarıyla Hâtûniye Tekkesi, ülkemizin ictimâî-kültürel tarihinde öne çıkan dergâhlardan biri olmuştur. Diğer taraftan mezkûr tekkenin, tarihî yönünün olmasının yanı sıra, günümüzde de varlığını sürdürüyor olması hasebiyle bugüne hitâb eden ciheti de vardır. Dolayısıyla Hâtûniye Dergâhı her iki yönüyle ele alınmayı gerekli kılan bir niteliğe hâizdir. Bu bağlamda söz konusu dergâh bu makalede her iki şekilde incelenmiştir.

2. Güncel Fonksiyonlarıyla Hâtûniye Tekkesi

Hâtûniye Tekkesi, yenilenen müştemilâtıyla, haziresiyle günümüze de hitap etmektedir. Hâtûniye Tekkesi'nin avlusunda yer alan mürid,

⁹⁴ Azamat, "Nazmi Efendi", 32/459-460; Özdamar, *Dersâadet Dergâhları*, 37; Mustafa Resmî Âhi, "Nazmi Geylânî Hazretleri" (Erişim 5 Mayıs 2025).

muhîb ve meşâyih ile devletin ileri gelenlerinin medfûn bulunduğu hazîre, aslında dergâhın en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte Hâtûniye Dergâhı'nın hazîresinde yer alan mezar taşı kitâbeleri şu anki durumu çerçevesinde incelendiği için konu bu başlık altına ele alınmıştır. Malûm olduğu üzere kitâbeler, yüzlerce yıllık birikimin anlaşılması, bugüne taşınması açısından mühim bir değere sahiptir. Geçmiş toplumlar hakkında en gerçekçi bilgileri sunan mezar taşı kitâbelerinde, aynı zamanda asırlar içinde oluşan medeniyetin izlerini görmek mümkündür. Hâtûniye Tekkesi'nin tarihî gelişimini anlamak açısından buradaki mezar taşı kitâbelerinin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan Hâtûniye Dergâhı hazîresinde yer alan Kâdirî, Hamzâvî ve Mevlevî tâc-ı şerîflerin bulunduğu, sülûs ve talik hatla yazılmış mezar taşı kitâbelerindeki tarihler, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nın web sitesinde yayımlanan kılavuza göre hicrîden miladîye çevrilmiştir.

2.1. Hâtûniye Tekkesi'nin Hazîresi

Günümüzde Hâtûniye Dergâhı'nı yakından tanımak bakımından onun en önemli unsurunu hazîre kısmı teşkil etmektedir. Bu bağlamda tekkenin hazîre bölümü, cümle kapıya açılan alanda yer almaktadır. Bahse konu tekkenin geçmişte üç, günümüzde ise iki ana giriş kapısı bulunmaktadır. Hazîreye Hüsam Efendi Sokağı'na açılan kapıdan girilmektedir.

Fotoğraf 5: Hâtûniye Tekkesi'nin hazîresi eski hâli.⁹⁵

⁹⁵ İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 6: Hâtûniye Tekkesi'nin ana kapısı eski hâli.⁹⁶

Pierre Loti Tepesi/İdrîs-i Bitlisî Tepesi'ne çıkan yol üzerinde bulunan Hüsâm Efendi Sokağı adını, tekkenin önde gelen şeyhi Hasan Hüsâmeddin Efendi'den almaktadır. İlgili kapıdan girildiğinde dergâhın şeyh, mürid, muhiblerinin medfûn bulunduğu hazîredeki mezar taşı kitâbelerinde ise şu ibâreler kaydedilmektedir:

-Hâtûniye Tekkesi postnişîni Selîm Sırrî Efendi'nin kafes içindeki üzeri açık mezar şâhidesindeki ifadeler şöyledir: “Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh. Hazâ merkad. Hazreti Hâce Selîm kuddise sirruhû, sene 1227/1812-13.”

-Tekkenin ön kısmında, mescidin minâresinin yanında, demir parmaklıklı alan içinde silindir biçimindeki dikili sülûs hatlı kitâbedeki Hasan Hüsâmeddin Efendi'nin mezarının baş taşındaki cümleler şöyledir: “Yâ Hû. Lâ ilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh. Hazâ'l-kabr. Mesnevîhân Hâce Hasan Hüsâmeddin es-Sıddîkî kuddise sirruhu'l-âlî, sene 1280 fî gurre-i Şevvâl 1864.”

⁹⁶ İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 7: Hâtûniye Tekkesi'nin hazîresi yeni hâli.⁹⁷

-Hâtûniye Tekkesi postnişini Mehmed Rızâeddin Efendi'nin mezar taşı şâhidesindeki cümleler şöyledir:

“Yâ Allah Hû. Lâ ilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh. Tarîkat-ı aliyye-i Nakşibendiyye meşâyıh-ı izâmından eş-Şeyh el-Hac Mustafa Vahyî Efendi merhûmun mahdûmu ve bu dergâh-ı şerîfin postnişini eş-Şeyh es-Seyyid el-Hac Hâfız Mehmed Rızâeddin Efendi'nin rûh-u şerifleri içün rızâen li'llâhi'l-Fâtîha, sene, 1306/1888-89.”

-Silindir biçiminde sülüs hatlı kitâbedeki ibâreler şöyledir: “Hüve'l-Bâkî. A'yândan Zihnî Paşa'nın birâderi mülgâ Meclis-i Mâliye azâlığından mütekâid (emekli) İsmail Hakkı Bey'in rûhuna el-Fâtîhâ, sene, 1330/1911-12.”

-Silindir biçiminde talik hatlı kitâbede şu ifadeler yazılıdır: “Âh mine'l-mevt. Tıfıl iken emr-i Hüda'ya (...)”⁹⁸ ettim. Vâlid içün (...) Evkâf-ı Humâyûn Nâzırı Devletlû Zihnî Paşa Hazretlerinin (...) muhteremleri Ali Cevâd Bey'in rûhuna el-Fâtîha, 1308/1890-91.”

-Sülüs hatlı kitâbede şu ifadeler kayıtlıdır: “Allah Subhânehu ve Teâlâ, merhûme Münire Hâtûn rûhu içün el-Fâtîha, sene 1157/1744-45.”

⁹⁷ Eyüpsultan Belediyesi Arşivi.

⁹⁸ İlgili kitâbelerin üzerindeki ifadelerin bir kısmı net olarak okunmadığı için (...) işaretiyle gösterilmiştir.

-Dikdörtgen kesitli Mevlevî sikkeli talik hatlı kitâbe şu cümleleri ihtivâ eder:

“Lâ ilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh. Bu dergâh-ı şerîfin şeyhi Mustafa Vahyî Efendi’nin vâlidesi merhûme ve mağfûre lehâ, hâdime-i ehlullâh Fâtîma Hâtûn’un rûhuna el-Fâtîha, sene 1273/1856-57.”

-Dikdörtgen kesitli talik hatlı şâhidede zikredilen ifadeler ise şöyledir: “Hüve’l-Bâkî. İbrahim Beyefendi merhûmun halîle-i muhteremeleri merhûme ve mağfûre lehâ cennet mekân Firdevs-i âşîyân Emine Hasibe Hanım’ın rûhuna rizâen lillâh el-Fâtîha, 1245/1829-30.”

“Küllü men aleyhâ fân. Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh. Cenâb-ı erhamu’r-Râhimîn kâffe-i ehl-i imâna ve burada medfûn olan Bâb-ı Seraskerî Muhâberât Dâiresi altıncı şûbesi müdür muâvini es-Seyyid Mehmed Râif Efendi kuluna rahmet eyleye. Âmîn. Lillâhi Teâlâ el-Fâtîha 1301/1883-84.”

“Hüve’l-Hayyü’l-Kadîm. Lâ ilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh. Cenâb-ı erhamu’r-Râhimîn Bâb-ı Seraskerî Muhâberât-ı Umûmiyye Dâiresi altıncı şûbe müdür muâvini Râif Efendi merhûmun hâlîlesi merhûme Fâtîma Hayriye Hanım’ın ve kâffe-i ehl-i imânın ervâhına rahmet eyleye. Âmîn. Rızâenlillâhi Teâlâ el-Fâtîha, sene 1310/1892-93.”

“Hüve’l-Hayyü’l-Bâkî. Yâ Erhame’r-Râhimîn. İrhamnâ. Zihnî Paşa’nın kayınvâlidesi merhûme ve mağfûre lehâ Râbia Dürriyye Hanım’ın rûhu içûn el-Fâtîhâ, 1316/1898-99.”

“Hüve’l-Bâkî. Jandarma Dairesi Reis-i sânisî Mirlivâ Şevkî Paşa’nın rûhu içûn el-Fâtîha, 1335/1916-17.”

-Dergâhın önündeki Hamzâvî mezar taşlı kabir Abdülcelîl Efendi’ye âiddir. Şâhidesinde ise şu ifadeler yer alır:

“Yâ Hay, kutb-ı ‘azâm seyyid-i vâlâ-i neseb/Gavs-ı ekrem Hazreti Abdülcelîl

Terk-i nâsût eyleyüb kıldı sefer/Âlem-i lahûta ol merd-i cemîl

Matla’-ı bedr-i münîr-i şems-i zât/Menba’-ı ayn-ı zuhûr-i selsebîl

Hazreti Sultan Abdülkâdir’in/ Nicesin olmuşdu sülkünde delîl

..... nakli târihin dedim/ Gitdi kutbü’l-ârifin Abdülcelîl, 1160/1747-48.”⁹⁹

⁹⁹ “Korukçuzâde” lakabıyla anılan Abdülcelîl-i Bitlisî, Şems-i Bitlisî’yi yetiştiren, ona icâzet veren şeyhtir. O, aynı zamanda Selâmi Efendi Tekkesi postnişini Müştâk Baba’nın

-Kâdirî tâc-ı şerifli sülûs hatlı kitâbede şu ifadeler yazılıdır: “Merhûm ve mağfûr (...) Kâdiriyye'den Şeyh Hasan Efendi Hazretlerinin halîfelerinden Halil Efendi rûhu içün el-Fatiha, 1172/1758-59.”

-Mevlevî tâc-ı şerifli talik hatlı kitâbedeki ifadeler şöyledir:

“Hüve'l-Hayyu'l-Bâkî. Tâlib-i sırr-ı Mesnevî ve (...) zümre-i ma'neviyyü'l-Mevleviyyü'l-münzevî. Kâtib-i kethüdâ-ı sadr-ı âlî-i esbâk cennet-mekân merhûm ve mağfûr el-mebrûr es-Seyyid İbrahim Reşid Beyefendi. Rûh-i tayyibelerine rızâenillâh el-Fâtîha, 1239/1823-24.”

-Dikdörtgen kesitli talik hatlı kitâbede şunlar yazılıdır:

“Âh mine'l-mevt. Çok küçük iken (...)/ O kadar tabîb bakdı derdime çâre olmadı/ Ecel erişdi civânlığıma doymadım/ Âh hasretâ vâh firkata. Bu taş okuyanlar eylesin bir fâtîha. İki cihan serveri şefaât eylesin bana.”¹⁰⁰

Fotoğraf 8: Hâdûniye Tekkesi'nin hazîresi eski hâli.¹⁰¹

-Silindirik biçiminde Mevlevî sikkeli talik hatlı kitâbenin ibâreleri şöyledir:

“Saâdât-ı kirâmdan ve tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyye'den ve ecille-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den mülğâ Dîvân-ı Muhâsebat-ı Mâliye Reisi merhûm

mürşididir. Bitlis'ten Bağdat'a giden Abdülcelil Efendi, dönüşte Tillo'ya uğramıştır. Kâdirî şeyhi Abdülvehhâb Hamzâvî'nin terbiyesinde yetişmiştir. Bağdat'ta bulunan Kâdirî mürşidi Şeyh Ahmed Şeriften icâzetnâmesini aldıktan sonra Bitlis'e dönmüş, bir müddet burada irşâd faaliyetlerinde bulunduktan sonra İstanbul'a gelmiştir. Hâdûniye Tekkesi'nde günlerini geçirmekte iken 1160/1747 yılında vefat etmiştir. Mezkûr tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Bk. Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 18. Yüzyıl* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 419; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/156; Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 18. Yüzyıl*, 419.

¹⁰⁰ Kitâbenin alt kısmı toprağa gömülü olduğu için isim bilgisine ulaşılamamıştır.

¹⁰¹ İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

ve mağfûr es-Seyyid Ali Rıza Beyefendi'nin rûhu içün el-Fâtiha, sene 1302/1884-85.”

-“Hüve'l-Bâkî. Mesnevîhân-ı şehîr merhûm Hâce Mustafa Efendi Hazretlerinin mahdûmu (...) Umûmiyyesi (...) kısmı Başkâtibi iken irtihâl-i dâr-ı bekâ eden Hüseyin Bey merhûmun rûhuna lillâhi Teâlâ el-Fâtiha, sene 1311/1893-94.”

-Dikdörtgen yaprak motifli talik hatlı kitâbenin ibâreleri şöyledir: “Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî. Lâ ilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh. Nâfia ve Ticâret Nâzırı Devletlü Zihnî Paşa Hazretlerinin hafîdeleri Fâtıma Saâdet Hanım'ın rûhuna el-Fâtiha, sene 1301/1883-84.”

-Lâ ilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh. Mekteb-i sadr-ı âli saadetlû Mustafa Zihnî Efendi'nin vâlidesi muhtereme, merhûme ve mağfûre lehâ Fâtıma Hanım'ın rûhuna el-Fâtiha, 1294/1877-78.

-Lâ ilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh. Bu dergâhın postnişini Rızâeddin Efendi'nin Vâlidesi Fâtıma Fitnat Hanım'ın rûhuna el-Fâtiha, 1293/1876-77.

-Taşı kırık olan şâhidede “Emine Hanım'ın rûhuna el-Fâtiha, 1304/1886-87.” yazılıdır.

Osmanlı mezar taşlarının yoğun olarak bulunduğu semtlerden biri olan Eyüpsultan'da, tekke hazîreleri tarihî, kültürel ve sanat bakımından büyük bir mirası içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda Hâtûniye Tekkesi, geçmişi günümüze taşıyan hazîresindeki mezar taşlarıyla büyük önemi hâizdir.

Fotoğraf 9: Hâtûniye Tekkesi'nin hazîresi yeni hâli.¹⁰²

¹⁰² Eyüpsultan Belediyesi Arşivi.

Fotoğraf 10: Hâtûniye Tekkesi'nin hazîresi yeni hâli.¹⁰³

Fotoğraf 11: Hâtûniye Tekkesi'nin eski hâli.¹⁰⁴

2.2. Hâtûniye Tekkesi'nin Müştemilâtı ve Bugünkü Durumu

Kuruluş yıllarına dair malûmâtın tespit edilemediği Hâtûniye Dergâhı, Hasan Hüsâmeddin Efendi tarafından 1258/1842 yılında yeniden ihyâ

¹⁰³ Eyüpsultan Belediyesi Arşivi.

¹⁰⁴ İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

edilmiştir. Bundan dolayı adı geçen zât, ikinci bânî unvanı ile anılmıştır.¹⁰⁵ Diğer taraftan Mustafa Vahyî Efendi'nin muhiblerinden Nafia Nazırı (Bâyındırlık Bakanı) Mustafa Zihnî Paşa'nın (öl. 1332/1914) desteğiyle Hâtûniye Tekkesi 1304/1886 yılında tekrar esaslı bir onarımdan geçirilmiştir.¹⁰⁶

Fotoğraf 12: Hâtûniye Tekkesi'nin mescidi yeni hâli.¹⁰⁷

Hâtûniye Tekkesi mescid-tekke olarak inşâ edilmesi hasebiyle arsası üzerinde Ahmed Dede Mescidi kurulmuştur.¹⁰⁸ *Hadîkatü'l-cevâmî*'de söz konusu mescide dair şu kısa açıklamaya yer verilmiştir: “Bânîsi Şeyh Ahmed'dir. Ebû Eyyûb el-Ensârî (ra) türbedârlarındandır. Anda medfûndur. Minberini İshâk Efendi vaz' eylemiştir.”¹⁰⁹

Hâtûniye Tekkesi'nin ahşap olduğu düşünülen mescid-tevhidhânesi, hiçbir iz bırakmadan tarihe karışmıştır. Bununla birlikte farklı yönlerle açılan avlu girişleri, harem kısmı, bahçesinde bulunan hazîresi tahrip

¹⁰⁵ İşli, *İstanbul Tekkeleri*, 69-70.

¹⁰⁶ Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/15.

¹⁰⁷ Eyüpsultan Belediyesi Arşivi.

¹⁰⁸ Haskan, *Eyüp Tarihi*, 1/12.

¹⁰⁹ Ayvansarâyî, ilgili mescidin Bülbülderesi'nde bulunduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan Hâtûniye Tekkesi'nin arazisinin Gümüşsuyu'ndan başlayıp Bülbülders'i'ne kadar uzandığı Nazmi Efendi tarafından zikredildiğine göre *Hadîka*'da bahsi geçen mescid, Hâtûniye Dergâhı arazisinde kurulan mescid olmalıdır. Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, 262.

olmuş, kargir minâresi hâricindeki unsurlar varlığını koruyamamıştır. Hâtûniye Tekkesi'nin arsasının batı bölümünde Gümüşsuyu Caddesi üzerinde yer alan ve geçirdiği tadilatlarla aslî şeklini kaybeden iki katlı harem bölümü ise yakın zamana kadar mesken olarak kullanılmıştır.¹¹⁰

Fotoğraf 13: Hâtûniye Tekkesi'nin harem bölümü eski hâli.¹¹¹

Fotoğraf 14: Hâtûniye Tekkesi'nin ana kapısı eski hâli.¹¹²

Fotoğraf 15: Kapı üzerindeki besmele kitâbe.¹¹³

¹¹⁰ Tanman, "Hâtûniye Tekkesi", 4/20-21; Kara, *İstanbul Metropolen Alan*, 115.

¹¹¹ İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

¹¹² İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

¹¹³ Hattat Mehmed İzzet Efendi'ye (öl. 1321/1903) ait sülüs hatlı, iki yanında Mevlvî sikke

Geniş arazi üzerinde kurulu olan Hâtûniye Tekkesi'nin farklı sokaklara açılan üç ayrı giriş kapısı vardır. Hüsam Efendi Sokağı'na açılan, hazîrenin önündeki kapı üzerinde 1304/1886-87 tarihli, mermerden çerçeveli Hattat Mehmed İzzet Efendi'ye (öl. 1320/1903) ait sülüs hatlı, iki yanında Mevlevî sikke kabartmalı besmele kitâbe bulunmaktadır.¹¹⁴ İlgili kapıdan bahçe içindeki hazîreye girilmektedir. Gümüşsuyu Caddesi'ne doğru açılan bir başka kapı ise tekke ile cadde arasındaki irtibâtı sağlamaktadır. Tekkenin üçüncü kapısı ise İdris Köşkü mevki ile Hâtûniye Gümüş Sokağı'na açılmakta olup cümle kapı niteliğindedir. Yakın döneme kadar söz konusu kapının, sadece iki yanında bulunan duvar kalıntıları kalmıştır.¹¹⁵

Fotoğraf 16: Hâtûniye Tekkesi'nin tadilat esnâsındaki hâli.¹¹⁶

kabartmalı besmele kitâbe (İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü).

¹¹⁴ Tanman, "Hâtûniye Tekkesi", 4/21; Kara, *İstanbul Metropolitan Alan*, 116.

¹¹⁵ Kara, *İstanbul Metropolitan Alan*, 116; Tanman, "Hâtûniye Tekkesi", 4/21.

¹¹⁶ Eyüpsultan Belediyesi Arşivi.

1925'ten sonra ihmâl edilen Hâtûniye Tekkesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından tüm müştemilâtı ile 2006-2010 yılları arasında yeni baştan inşâ edilmiş, 2010'da yapımı tamamlanmıştır. Günümüzde özel bir vakıf bünyesinde semtin kültürel faaliyetlerine tahsis edilmiştir.¹¹⁷ Tekkenin yanına inşâ edilen küçük mescid ise mahalle halkı tarafından ibâdethâne olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 17: Hâtûniye Tekkesi'nin yeni hâli.

Hâtûniye Tekkesi'nde son yapılan restorasyonda Gümüşsuyu Caddesi'ne açılan kapı ortadan kaldırılmıştır. Fotoğrafta görüldüğü üzere günümüzde kapının yerine istinat duvarı çekilmiştir. Dolayısıyla bugün tekkenin iki giriş kapısı bulunmaktadır. Bahse konu tekkede daha önceden kullanılan kuyu ise son onarımla birlikte üzeri molozla doldurularak kapatılmıştır. Bu bağlamda tekkenin yenilenen hâli, önceki durumuna göre oldukça farklılık arz etmektedir. Günümüz itibarıyla Hâtûniye Tekkesi gayet bakımlı ve temiz bir durumdadır.

Nihâyetinde Hâtûniye Dergâhı'nın güncel durumuna dair şu öneriler dile getirilebilir:

1. Tekkenin hazîresinde yer alan ve bir kenarda istiflenmiş olan ki-

¹¹⁷ İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü resmî yazı kayıtlarına göre, tekkeye ilişkin rölöve, restitüsyon, restorasyon projesi, 23.06.2006 tarihli 386 sayılı karar ile onaylanmıştır.

misî kırık mezar taşı kitâbelerinin uzman ekip tarafından bileştirilerek okunması icâb eder. Böylece dergâha dair daha pek çok isme ulaşmak mümkün olur.

2. Tekkenin giriş kısmında, dergâhı tanıtan malûmâtın yer aldığı hatta bazı eski fotoğrafların ilâve edildiği Türkçe-İngilizce levha yer alabilir. Bu bağlamda mezkûr dergâh Pierre Loti Tepesi/İdrîs-i Bitlisî Tepesi'nin oldukça yakınında bulunması hasebiyle yerli ve yabancıların dikkatini çekmektedir.

3. Tekkenin eski hâlinde var olan kuyu günümüzde tümüyle kapatılmış durumdadır. Tarihî fonksiyonuna uygun şekilde buna yeniden işlerlik kazandırılabilir.

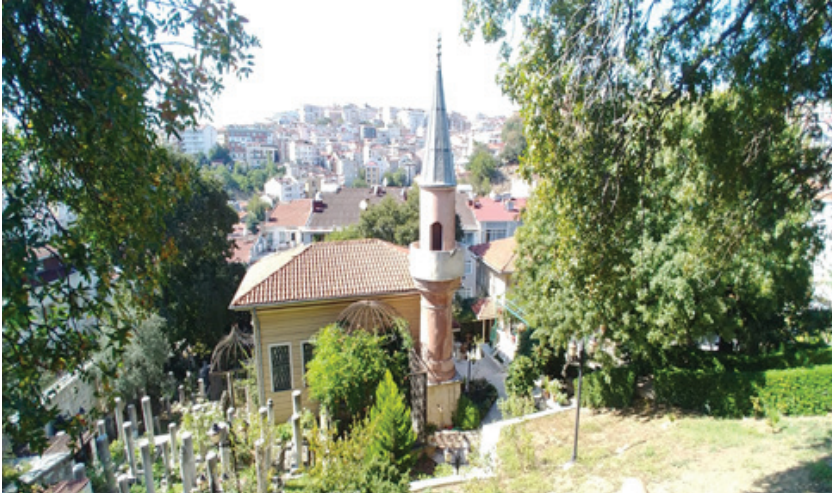
4. Önceki hâlinde üç kapısı bulunan tekkenin günümüzde iki kapısı vardır. Tekkeye giriş ve çıkışların daha kolay sağlanabilmesi için Gümüşsuyu Caddesi'ne bakan üçüncü kapısı da geçmişte olduğu gibi yeniden açılabilir. Çünkü ana caddeye açılan tek kapı burasıdır. Diğer kapılar sokağa açılmaktadır.

4. Dergâhın tarihinde olduğu gibi ziyaretçilerin dinî, kültürel, sanatsal, sosyal yönden istifade edebileceği faaliyetlere tekkede yer verilebilir. Meselâ tekke tarihinde icrâ edilen “Mesnevî” başta olmak diğer ilmî eserlere dair ilim halkaları burada oluşturulabilir. Ayrıca geçmişteki rûhuna uygun olarak dinî mûsikî icrâsı gibi kültürel ve sanatsal faaliyetlerle bu tarihî-kültürel yapı yeniden ihyâ edilebilir.

5. Tekkede yer alan minâreye, Kurtuluş Savaşı'nda önemli işlev gördüğünü anlatan bir kitâbe konulabilir. Böylece ziyaretçilere, tekkenin, tarihte işlev gören bu önemli yönü hatırlatılabilir.

6. Hâtûniye Dergâhı, restorasyondan önce mesken olarak kullanılmakta idi. Günümüzde ise özel bir vakfın tahsîsinde bulunmaktadır. Bu bağlamda söz konusu tekke, kamu ya da özel teşekkül eliyle İstanbul halkının ilmî, irfânî, dinî, kültürel gelişimine cevap veren bir hizmet sahası olması sağlanabilir.

Hâtûniye Tekkesi, yenilenen hâliyle günümüzde bahse konu olan niteliklerde hizmet verdiği takdirde, tarihinde üstlendiği ilmî, irfânî, irşâdî zengin birikim günümüzde de böylece devam ettirilmiş olur.

Fotoğraf 18: Hâtûniye Tekkesi'nin yeni hâli.¹¹⁸

Fotoğraf 19: Hâtûniye Tekkesi'nin yeni hâli.¹¹⁹

Sonuç

Tasavvufî müesseselerin başında yer alan tekkeler, kuruluşlarından itibaren kardeşlik, hoşgörü, birlik, beraberlik temelinde her sınıftan insanın kaynaşmasını sağlamış, mütevazı yapılarında düzenledikleri zikir meclisleriyle, imân, ibâdet, ahlâk boyutunda muhabbet eksenli yürüttükleri ilmî-irfânî ders-sohbet ortamlarıyla toplumsal hayatın dinamik

¹¹⁸ Eyüpsultan Belediyesi Arşivi.

¹¹⁹ Eyüpsultan Belediyesi Arşivi.

unsurları arasında yer almışlardır. Bu bağlamda bahsi geçen niteliklere hâiz Osmanlı dönemi tasavvufi kurumlardan biri de Hâtûniye Dergâhı'dır.

İki asrı aşan tarihiyle, başlangıçta Kâdirî sonrasında Nakşî ve Mevlevîliğin dinî, kültürel faaliyetlerine ev sahipliği yapan, 19. asırda İstanbul'un sayılı mesnevîhânlarından Hüsâmeddin Efendi'nin hizmetleriyle öne çıkan, kuruluşundan itibaren toplumun mânen ihyâsına katkı sunan, kendisine atfedilen isimlerle bir tür "huzur evi", "sığınma evi" gibi tanımlamalarla fonksiyonlar icrâ ettiği söylenen, geniş arazisiyle dergâhın şeyh ve dervişleri eliyle İstanbul'un işgalinde Anadolu'ya gizlice silâh sevkiyatı yaparak Millî Mücadele'ye katkı sunan, tertip edilen zikir âyinleri, ders halkaları ile padişahların da uğrak yeri olan, "Mesnevî" derslerinin icrâsıyla mesnevîhâne vasfına hâiz olan, postnişîn silsilesine kaynaklarda yer verilen, özellikle Selîm Sırrî Efendi, Hüsâmeddin Efendi, Mustafa Vahyî Efendi'nin şeyhliği döneminde adını duyuran, hazîresinde pek çok önemli ismi barındıran Hâtûniye Tekkesi bu makalede bahsi geçen nitelikleriyle tanıtılmıştır.

Her ne kadar adı "Hâtûniye" olsa da tarihî arka planında ve kaynaklarda söz konusu tekkede kadınlara husûsî bir faaliyet sahasının bulunduğu dair bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu durum, aynı zamanda isminden yola çıkarak tekkeye dair bir yorumlama yapmanın doğru olmadığını göstermektedir. Öte yandan Yüksek Mimar Dr. Fatma Sedes tarafından ortaya atılan mezkûr tekkenin kadın sığınma evi ya da huzur evi olarak kullanıldığından medya yoluyla bahsedilmiş olsa da şimdiye kadar bu yönde herhangi bir arşiv belgesi tespit edilememiştir.

Topluma sunduğu hizmetlerle Hâtûniye Tekkesi, dönemin önde gelenlerinin uğrak mekânlardan biri olmuştur. Bu bağlamda Selîm Sırrî Efendi devrinde mûsikîye âşinâlığıyla bilenen Sultan III. Selim, Hâtûniye Tekkesi'ne gelerek sesli zikir âyinlerinin icrâsına iştirâk etmiştir. Benzer şekilde Hüsâmeddin Efendi ve Mustafa Vahyî Efendi dönemlerinde de tekkede tertiplenen zikir ve ilim meclislerine İstanbul'un meşhur şahsiyetleri katılmıştır.

Hâtûniye Tekkesi'nin bir başka mühim rolü Millî Mücadele'ye sunduğu katkıdır. Tekkenin böyle bir işlevi, son şeyhi Hüseyin Nazmi Ceylân Efendi tarafından nakledilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından

İstanbul'un işgali sırasında Anadolu'ya gizlice silâh kaçırma faaliyetlerine öncülük eden Hâtûniye Tekkesi, vatanın kurtuluşunda önemli tarihî bir rol üstlenmiştir. Fakat ilgili dergâhın Millî Mücadele'deki bu önemli vasfı, zihinlerdeki yerini pek koruyamamıştır. Öte yandan 1925 yılı sonrasında diğer dergâhlar gibi Hâtûniye Tekkesi de ihmâl edilmiştir. Avlu girişleri, hazîre ve minâre dışındaki tekkenin unsurları büyük oranda tarihe karışmıştır.

Hülâsa, tarihî seyrinde dinî, tasavvufî, askerî, ictimâî, kültürel gelişmelere sahne olan Hâtûniye Tekkesi, ilmî-irfânî hizmetleriyle ve Millî Mücadele'de vatanın kurtuluşu için gösterdiği gayretleriyle çok yönlü bir müessese olma vasfına hâizdir. Uzun yıllar ihmâl edilen tekke, yakın zamanda tümüyle yenilenmiştir. Bu makale hem tarihî hem de güncel yönleriyle dikkat çeken Hâtûniye Tekkesi'ni, bütüncül nitelikte ele almayı amaçlayan bir çalışma olarak hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Arpaguş, Sâfi. *Mevlevîlikte Ma'nevî Eğitim*. İstanbul: Vefâ Yayıncılık, 2009.
- Âsitâne-i aliyyede ve bilâd-ı selâsede kâin el'an mevcûd ve muhterik olmuş tekke-lerin isim ve şöhretleri ve mukâbele-i şerîfe günleri beyân olunur. İstanbul: Matbaa-i Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye, 1256/1840.
- Aşçı İbrahim Dede. *Çok Yönlü Bir Sûfînin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı Aşçı Dede'nin Hatıraları*. haz. Mustafa Koç & Eyüp Tanrıverdi. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2006.
- Ayvansarâyî, Hüseyin. *Hadikatü'l-cevâmî'*. İstanbul, y.y. 1281.
- Azamat, Nihat. "Nazmi Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/459-460. İstanbul: TDV Yayınları, 2006).
- Bandırmalızâde es-Seyyid Ahmed Münib Üsküdârî. *Mecmu'a-i tekâyâ*. İstanbul: Alem Matbaası, 1307/1890.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkâf [C.EV]*. 643/32412.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Meclis-i Vala Evrakı [İ.MVL]*. 289/11501.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı [YPRK.ZB]*. 21/89.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. sad. A. Fikri Yavuz & İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları, ts.

- Çelik, Recep. *Millî Mücadele Günlerinde Din Adamları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017.
- Cevdet Paşa. *Tezâkir-Tetimme 40*. haz. Cavid Baysun. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- CSRA. *Cemâleddin Server Revnakoğlu Arşivi*. nr. 76/1-3.
- Çetin, Atilla. "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkâhlar Hakkında 1199/1784 Tarihli Önemli Bir Vesîka". *Vakıflar Dergisi* 13 (1981), 583-590.
- Çoruk, Ali Şükrü. *Eyüplü Meşhurlar*. İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, 2014.
- Emin Efendi. *Menakıb-ı kethüdazade el-Hâc Mehmed Arif Efendi, Osmanlı Hayatından Kesitler*. haz. Hasan Gürkan & Hür Mahmut Yücer. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Erdaha, Kâmil. *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Vâliler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1974.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Şâirleri*. İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936.
- Ersoy, Mehmed Âkif. *Safahât*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Erzurumlu Yeşilzâde M. Sâlih. *Rehber-i tekâyâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 01035M-04, 16a-b.
- Galitekin, Ahmed Nezih. "İstanbul Tekkeleri Nüfûs Vukû'at-ı Defteri". *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.
- Galitekin, Ahmed Nezih. "Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri". *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.
- Göktürk, Hakkı. "Evlice Baba Mescidi, Tekkesi, Sokağı". 10/5417-5418. *Reşad Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Koçu Yayınları 1971.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1983.
- Gövsâ, İbrahim Alâettin. *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşriyatı, 1946.
- Hasîrîzâde Mehmed Elif Efendi. *Tenşitü'l-muhibbîn bi-menâkıb-ı Hâce Hüsameddin*. İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1342.
- Haskan, Mehmet Nermi. *Eyüp Tarihi*. İstanbul: Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, 1993.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şâirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.
- İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi Resmî Yazı Kayıtları.

- İşli, Esin Demirel. *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Kara, Hatice Fahrünnisa Ensari. *İstanbul Metropolitan Alan Gelişme Sürecinde Bir Dinî, Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp*. İstanbul: Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Kara, Mustafa. *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- Koçer, Kemal. *Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda M. M. Örgütü'nün Gizli Eylemleri*. İstanbul: Özne Yayınları, ts.
- Koçu, Reşad Ekrem. "Dergâhlar". *İstanbul Ansiklopedisi*. 8/4476- 4484. İstanbul: Koçu Yayınları, 1966.
- Koçu, Reşad Ekrem. "Elif Efendi". *İstanbul Ansiklopedisi*. 9/4518. İstanbul: Koçu Yayınları, 1968.
- Kut, Günay. & Kut, Turgut. "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergeh-name". *Varia Turcica* 9 (1987), 213-236.
- Kutay, Cemal. *Cumhuriyetin Manevî Mimarları*. İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, 2013.
- Kutay, Cemal. *İstiklâl Savaşı'nın Mâneviyât Ordusu*. İstanbul: Posta Kutusu Yayınları, 1977.
- Küçük, Hülya. *Kurtuluş Savaşı'nda Bektâşiler*. İstanbul: Kitap Yayınevi 2003.
- Mehmed Ziyâ Bey. *Yenikapı Mevlevihânesi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Mısıroğlu, Kadir. *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 2007.
- Muslu, Ramazan. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 18. Yüzyıl*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Mustafa Resmî Âhî. "Nazmi Geylânî Hazretleri". Erişim 5 Mayıs 2025. <http://mustafaesmiahi.net/mustafaahi/ceylanbaba/ceylanbaba.html>.
- Mustafa Resmî Âhî. "Sâdeddin Geylânî Hazretleri". Erişim 5 Mayıs 2025. <http://mustafaesmiahi.net/mustafaahi/ceylanbaba/sadeddingeylani.html>.
- Öcalan, Hasan Basri. "Mehmed Emîn Kerkükî ve Emîniyye Dergâhı Vakfı-yesi". *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/34 (2018), 215-231.
- Özbay İskender vd. *Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.

- Özcan, Abdulkadir. “İdrîs-i Bitlisî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/485-488. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özdamar, Mustafa. *Dersââdet Dergâhları*. İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 2007.
- Revnakoğlu, Cemaleddin Server. *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*. haz. M. Doğan Bayın & İsmail Dervişoğlu. İstanbul: Kırk Ambar Kitaplığı, 2003.
- Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayan & Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şemseddîn, Mehmed. *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî*. haz. Mustafa Kara & Kadir Atlansoy. Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.
- Tanman, M. Baha. “Hatuniye Tekkesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 4/20-21. Ankara: Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tanman, M. Baha. *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipolojisi Denemeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Telci, Cahit. “İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik”. 50. *Yıl Atatürkçülük Armağanı*. İzmir: Akademi Kitabevi, 1994.
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2011.
- VGMA. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. 1341 Tarihli Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsûs Defter. nr. 109, sıra no, 133.
- VGMA. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Vakıf Defteri [VD]*. 581/1.
- Yılmaz, Ömer. “Anadolu Millî Mücadele Hareketine Tekke ve Tarikat Şeyhlerinin Katkıları”. *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 4/2 (Aralık 2020), 148-165.
- Yücer, Hür Mahmut. “Eyüp’te Hâtûniye Tekkesi ve Tenşîtü’l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”. *Tasavvuf: İlmî Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (Haziran 2003), 219-250.
- Yücer, Hür Mahmut. “Hoca Hüsâmeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek 1/560-561.
- Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Zâkir Şükri Efendi. *Mecmu’a-i tekâyâ* (Die Istanbuler Derwisch Konvente und ihre Scheiche). nşr. Klaus Kreiser & Mehmet Serhan Tayşi. Freiburg, 1980.